көбүнчө чоңдордун туура эмес иш-аракеттерине жооп катары мажбурланган иш-аракет болуп саналат:
- бир иш үчүн жазадан коркуу;
- Күнөөнү башка балага жүктөө
- татыксыз сыйлык алуу каалоосу.

Эгерде бала чынчылдык менен өзүнүн теңтушунун оюнчугун алып койгонун мойнуна алып, ага чындап муктаж болгондуктан, ага жооп катары мугалим аны жазалаган болсо, анда мындай таасир ал тарабынан адилетсиздик катары кабыл алынып, аны калп айтууга түртөт. Бала кыялданган учурлардан жалганды айырмалоо керек. Бала кыялданып, кээде жашоодо ага жетпеген каалоолорун айтат. Ошон үчүн ал көп учурда кымындай да алдоо ниети жок эле кыялданат: өзү башкы каарман болгон окуяларды оңой эле ойлоп табат; Ал кайраттуу жана акылдуу, тапкыч жана эпчил көрүнгөн окуялар жөнүндө айтып берет.

Туйундуу создор: чынчылдык, журум-турум, тарбия, баалуулук, ак-ниеттүүлүк.

ОБУЧЕНИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ ПРАВДЕ И ЧЕСТНОСТИ

Аннотация

В данной статье рассматривается, как научить дошкольников быть честными. Честность должна формироваться с раннего возраста. Вся обстановка детского сада и семьи, характер взаимоотношений взрослых и детей должны способствовать их честности и воспитанию. Быть честным — значит открыто выражать свои мысли и желания, действовать в соответствии с ними, не бояться наказания, даже если чувствуешь себя совершенным и виноватым, и подчиняться совершенным поступкам. Известный психолог Лоуренс Шапиро, изучавший детский тайный язык, указывает на ряд сигналов, которые показывают, что собеседник является отъявленным лжецом:
- смотрит в другую сторону, старается не смотреть в глаза - часто прикасается к лицу: трет глаза, подбородок, нос, тянет за ушную раковину, почесывает шею; - движения ограничены и неестественны; - пытается уйти и поворачивает голову в сторону двери или окна. Почему дети лгут? Ложь часто является принудительным действием в ответ на плохое поведение взрослых:
- Страх наказания за преступление;
- Обвинение другого ребенка
- Желание получить недостойную награду.

Если ребенок честно признается, что украл игрушку у своего сверстника и наказывается учителем за то, что она ему очень нужна, то воздействие воспринимается им как несправедливое и приводит ко лжи. Надо отличать ложь от детской мечты. Ребенок мечтает и иногда выражает неисполненные желания в жизни. Поэтому он часто мечтает без малейшего обмана: легко выдумывает истории, в которых является главным героем; Он рассказывает истории, которые кажутся смелыми и умными, находчивыми и находчивыми.
Ключевые слова: честность, поведение, воспитание, ценности, честность.

TEACHING PRESCHOOLERS THE TRUTH AND HONESTY

Annotation

This article discusses how to teach preschoolers to be honest. Honesty should be formed from an early age. The whole environment of the kindergarten and the family, the nature of the relationship between adults and children should contribute to their honesty and upbringing. To be honest means to express one's thoughts and desires openly, to act in accordance with them, not to be afraid of punishment even if one feels perfect and guilty, and to submit to perfect deeds. Well-known

psychologist Lawrence Shapiro, who studied children's secret language, points out a number of signals that show that the interlocutor is a blatant liar:
- looks the other way, tries not to look into the eyes - often touches the face: rubs the eyes, chin, nose, pulls the ear cup, scratches the neck; - movements are limited and unnatural; - tries to get away and turns his head towards the door or window. Why do children lie? Lying is often a coercive action in response to adult misbehavior:
- Fear of punishment for a crime;
- Blaming another child
- Desire to receive an unworthy reward.
If a child honestly admits that he has stolen a toy from his peer and is punished by the teacher because he really needs it, then the influence is perceived by him as unjust and leads him to lie. It is necessary to distinguish a lie from a child's dream. The child dreams and sometimes expresses unfulfilled desires in life. Therefore, he often dreams without the slightest deception: he easily invents the stories in which he is the protagonist; He tells stories that seem courageous and intelligent, resourceful and resourceful.
Keywords: honesty, behavior, upbringing, values, honesty.

Чынчылдык балдарга чын ыкластуулуктун жана ишенимдин атмосферасын түзүүгө, алардын суроо-талаптарына жана өз убадаларына көңүл буруута жардам берет. Ыймансыздыктын бардык көрүнүштөрүнө чек кое алат.
Бала бакчадагы балдардын жашоосун уюштуруп, алардын ар кыл иш-аракеттерине багыт берип, тарбиячы алардын жүрүм-турумуна жана мамилелерине, жалпы эле адеп-ахлактык жактан калыптанышына таасирин тийгизет, анткени чынчылдык жеке адамдын адеп-ахлактык негиздеринен обочолонуп калыптанбайт. Адеп-ахлактык идеялардын диапазонунун кеңейиши менен бирге балдар чынчыл болуу эмнени билдирерин тереңирээк түшүнүшөт. Балдардан эрежелерди ишке ашырууда мазмундуу жана туруктуулукка жетишүүгө аракет кылып, тарбиячы алардын адеп-ахлактык маңызын ачып берет. Бала ак пейил, кынтыксыз төрөлөт, анын мүнөзүн туура эмес тарбия же туура эмес үлгү гана бузушу мүмкүн (өзүңүздөр билесиздер, балдар ата-энесинин жүрүм-турумун көчүрүп алышат). Ошондуктан, биринчиден, наристени тарбиялоодо ата-эне «Зыян кылба!» деген ураанды жетекчиликке алуусу зарыл[1].

Бала калп сүйлөбөөсү үчүн, ата-эне ал чындыкты айткан учурларда аны жазалабашы керек. Мисалы, бала туура эмес жорук жасаган, бирок аны чынчылдык менен мойнуна алган. Мындай учурда ата-эне анын чынчылдыгы үчүн мактап, бирок анын жаман иш кылганын түшүндүрүп, эмне үчүн мындай кылбоо керектигин айтып бериши керек. Бул жагдайда бала жазаланса, анда кийинки жолу калп айтуу ыктымалдыгы жогору болот. Ата-эне баласына үлгү экенин унутпашы керек. Башкаларды алдагандын канчалык жаман экени жөнүндө көпкө сүйлөшсө болот, бирок ата-эне өзүлөрү ар дайым чынчыл болбосо, сүйлөшүүнүн, жада калса жазалоонун да мааниси жок болот.

Баланын кыялдануусунан калпты ажыратууну үйрөнүү да маанилүү. Кыялдануу, бала алдаганга аракет кылбайт - ал чындап эле учурда ага жеткиликсиз болгон окуяларды башынан өткөрүүгө умтулат. Кыялданууну билүү келечекте баланын өнүгүшүнө салым кошо турган маанилүү жөндөм, ошондуктан анын кыялдануусуна тоскоол болбостон, тескерисинче, аны кыялданууга үндөш керек. Көбүнчө баланын кыялдануулары өздөрүнүн жөндөмдүүлүктөрүн апыртуу менен көрсөтүлөт Ал эми бул жагынан баа жеткис жардамчы - кыялдануу.Көркөм адабияттын жана турмуштук кырдаалдардын мисалдарын колдонуу менен, ошондой эле мектеп жашына чейинки баланын өзүнүн жакшы болгусу келген каалоосуна таянуу менен тарбиячы балдарды өтө маанилүү түшүнүктөргө жеткирет: жакшы адам чынчыл, калыс; өз ишинде чынчыл жана ак ниеттүү; жумушта жана үйдө адамдар менен мамиледе адилеттүү жана чынчыл. Жакшы балдар да ошондой кылышат[3,5].

Эгерде тарбиячы алардын сезүү тажрыйбасына таянса, бул эрежелер балдардын иш-аракетин жөнгө салуучу турмуштук эрежеге айланат: эмоционалдык жактан башынан өткөн ар кандай эреже тереңирээк түшүнүлөт. Ушуга байланыштуу этикалык темадагы аңгемелешүүлөр өзгөчө мааниге ээ. Педагог балдарды этикалык маселелерди чечүүдөн мурун, аларга жеткиликтүү болгон конкреттүү кырдаалдарга таянып коё алат.

-*Тарбиячы балдарга кандай жагдайларды сунуштай алат?*

- Чынчылдыкка тарбиялоодо, негизинен, балдардын күнүмдүк турмушта – оюндарда, сабакта, эмгек милдеттерин аткарууда алган оң тажрыйбалары чечүүчү роль ойнойт.

Ата-эненин милдети – балдарды жалганга, арам, ыплас, адамдын кадыр-баркына шек келтирүүчү нерселерден оолак тарбиялоо. Мектепке чейинки курактагы балдарды чынчылдыкка жана чынчылдыкка тарбиялоодо көрүнүктүү педагог **В.А.Сухомлинский** мындай деп жазган: «Балалык – адамдын жашоосунун эң маанилүү мезгили. Ал эми балалык чак кандай өткөнү, бала кезинде баланын колунан ким жетелегени, сырткы дүйнөдөн анын акылына, жүрөгүнө эмне киргени – азыркы ымыркайдын кандай адам болору чечүүчү даражада көз каранды. Дагы бир көрүнүктүү педагог **А.С.Макаренко** “Мектепке чейинки балалык куракты ,инсанды тарбиялоодогу эң жооптуу мезгил”- деп эсептеген. Дал ушул мезгилде кулк-мүнөздүн сапаттары калыптанат, көндүмдөр, адаттар жана ыктар калыптанат. Ал эми туура эмес тарбиянын натыйжасында терс көрүнүштөрпайда болот, келечекте аларды оңдоо өтө кыйын, кээде мүмкүн болбой калат. Кайра тарбиялоо ар дайым бир нече эсе көп күч-аракетти жана чыдамкайлыкты талап кылат. Адеп-ахлактык тарбия коомдун турмушуна жигердүү жана жемиштүү катышууга даяр, коллективде иштөөнү билген, адамдарга туура мамиле кылган, ынтызарлыктын негизин жана маңызын түзгөн моралдык сапаттарды өнүктүрүүнү камтыйт. өзүнө жана башкаларга талап коюучу, чынчыл жана принципиалдуу. Чынчылдыкты жаштайынан калыптандыруу маанилүү. Бала бакчанын жана үй-бүлөнүн бүтүндөй чөйрөсү, чоңдор менен балдардын ортосундагы мамиленин мүнөзү аларды чынчылдыкка тарбиялоого салым кошуусу керек. Чынчыл жана чынчыл болуу – өз оюн, каалоосун ачык айтуу, ага ылайык амал кылуу, кемчиликсиз жана күнөөлүү сезилсе да жазадан коркпоо, кемчиликсиз ишке моюн сунуу дегенди билдирет. Балдар табиятынан ачык жана жөнөкөй, алдамчылыкка жакын эмес. Чындыкты жана стихияны алар иш-аракеттеринде, өкүмдөрүндө, баалоолорунда, ачык билдирүүлөрүндө көрсөтөт. Ошон үчүн бала адеп-ахлак деген түшүнүктөрдү канчалык тез өздөштүрүп алса, ошончолук анын ачык-айрымдыгын, ак пейилдүүлүгүн сактап калат[2].

Чынчылдык – адамдарга жана нерселерге ачык, ак ниет мамиле. Калптын көрүнүшү көбүнчө чоңдордун туура эмес иш-аракеттерине жооп катары мажбурланган иш-аракет болуп саналат. Көптөгөн балдар калп айтышат, анткени алар туура эмес кылганын билишет жана жөн гана чоңдордун көңүлүн калтыргысы келбейт же жазалангысы келбейт. Балдар туура эмес иштери үчүн жазадан коркушат, күнөөсүн башка балага оодарууга ыкташат. М: изилдөөлөрдө .Алты жашар кыз жолдо чалынып бутун оорутуп алат эртең менен тайпага келип, тарбиячыга бутундагы чоң такты көрсөтө баштаган жана күнөөлүү эжеси экенин айткан. Чоңдор, тегеректеги теңтуштары ага боор ооруп, аяп, улуу эжесин айыптап жатышты. Кечинде кыздын апасынын кыраакылыгынан чоң кызынын эч кандай күнөөсү жоктугун сурамжылоо менен аныктаган[6] .

Мектепке чейинки курактагы балдар татыксыз сыйлык алуу үчүн зор каалоо көрсөтөт. М: Гена бала бакчанын даярдоо тобуна барат, Ага апасы сөз берген: эгер балдарды таарынтпасаң, дем алыш күнү мени менен Москвага барасың. Күндүз балдарды түртүп, оюнчуктарын алып кеткен.Бакчадан кайтаарда тарбиячыга барып: “Апама айтчы, өзүмдү жакшы алып жүргөнүмдүдейт тарбиячы ага маакул болбойт ,каалаганын ала албаган бала ыйлап жиберет мындай көрүнүштөр балдарда абдан көп болот,жалган окуяны чоң адамдардын көмөгү менен оңдогусу келген. Байкоо көрсөткөндөй, жети жаштагы балдар көбүнчө күнөөсүн башка балага оодарып башташат, алар муну моюнга алгылары келбейт.

Бул, айрыкча, оюнчук боюнча талаш-тартыштарда көрүнүп турат: мен биринчисин алдым, ал менден алды, жок - биринчисин мен алдым, ал менден ала баштады. Мындай кырдаалда эки баланы тең бул оюнчуктан ажыратуу сунушталат: чындык эң кымбат нерсе. Бирок кээде балдардын кимиси чындыкты айтып жатканын түшүнүүгө болот[4].

Атактуу психолог **Лоуренс Шапиро**, балдардын жашыруун тилин изилдеген, маектешинин ачык калп экенин көрсөткөн бир нече сигналдарды белгилейт: - башка жакты карайт, көздү карабаганга аракет кылат – колун бетине тез-тез тийгизет: храмдарын, ээгин, мурдун ушалап, кулагынын чөйчөгүн тартат, мойнун чийет; - кыймылдар чектелүү жана табигый эмес; - алыстап кетүүгө аракет кылып, башын эшикти же терезени көздөй бурат; ал мүмкүн болушунча ал жерден тезирээк кетүүгө аракет кылат; - алаканды тескери кармайт же отурган болсо астына коет; - бир нерсе айта баштайт, жашынгансып колун оозуна алып келет; - интонациясыз, текши үн менен сүйлөйт, сүйлөшүү учурунда көп жөтөлөт; - кийим менен ойноо, топчу же жака тартуу;Ошону менен катар тарбиячы баланын кыялдануусун алмаштырып албоосу керек.

Мен бул ОшМПУнун колледжинин “Мектепке чейинки педагогика жана жекече усулдар “ кафедрасына окутуучу болуп жумушка киргенге чейин шаарыбыздагы №30 А.Алиев мектебинде башталгыч класстардын окутуучусу болуп эмгектендим.Мен окуткан класста өзүмдүн баламда билим алчуу мектепке даярдоо классында. Бир күнү мындай окуя болду,дем алыш күн эле,балама эмгек ык машыгууларына үйрөтүү максатында кел мага жардам берчи кир жууйун, суу ысытканга отун алып келип берчи балам ,сенин алың жетет кыркылган отундардан десем .бат күйө турган чырпыктарды көтөрүп келиптир ,Өмүрбек бул бат өчүп калат десем,өз билгенин жасап отту күйгүздү чырпык дароо алоолонуп баламдын бир аз өскөн чачынын учтарын куйгүзүп коюптур .Карачы- айтканды укпасаң ушундай болот десем ,эми сиз айткан отунду жагам дегенсип ынанып маңдай чачын сылаган болду .Мен да чачын кыркып тегиздеп берүүгө чолом тийбеди Ошентип балам экөөбүз адаттагыдай мектепке бардык зирек балдар класста көп эле Сыймык сурап калды Өмүрбек чачыңа эмне болду деп ,балам айткысы келбеди .Тыныгууда Сыймык дагы сураганго менимче балам окуяны такыр башкача айтып жатыптыр ,мен да башка нерсе менен алек болгон сымал отуруп уга бердим Ал мындай деп жатат- “ Биздин итибизди билесинго ошол кечээ тууду, жол жактагы теректин түбүндөгү картошка ородо”- дейт .Анда Сыймык “Күчүктөрү көппү” дейт. “ Ооба бешөө”-анысы туура ,мен дагы эмнени айтаар экен десем кечээ ошол күчүктөрүдү ууру балдар келип уурдагылары келди”- деди, ал сөзү да туура,дагы эмнени атаар экен деп угуп отура бердим,“Анан ошол .күчүктөрдү уурдаганы келген балдар ширеңкени жагып таштаган экен ,күчүктөрүм күйүп кетпесин деп өзүм отко карабай кирдим, ошого чачымын учтары күйп кетти”- дейт ,мен дароо Өмүрбек десем, күлүп коет Аны уккан калган балдар да кызыгып жабалактап сурап жатышты. Сабактарыбыз бүтүп балам экөөбүз үйгө карай жөнөдүк .Балам сен калп айтчу эмес элең балдарга калп айттыңго десем .балам” Мен окуянын башкача болушун кааладым ,сиз айтасызга жомок айтып бүтүп сен кандай болушун каалайт элең”- деп, дейт демек алты жаштагы бала жалган менен кыялданууну аралаштырып уккан жомокторундагы каармандардай болгусу келет тура . Мен баари бир чын сүйлөтүү чынчылдыкка тарбиялоо максатыда,балама мындай суроолрду бере баштадым .Балдар баары күчүктөрүңү көрүүгөө келишсе оронун ичинде эч кандай күйгөн карарган нерсе жок болсо сени жалганчы дейт сага башка ишенишпейт десем “Келишеби” ?-деп ойлонуп калды ,көрдүңбү баари бир жалган айтсаң билинип калат эми жалган айтпа балам айткың келбесе унчукпай кой калп айткандан көрө десем маакул болгондой башын ылдый кылып калды .- Демек мектепке чейинки балдар кыялданганды жакшы көрөрүн дайыма эстен чыгарбоо керек. Төмөнкү макалда баланын көөнүн орутпоо керек баланы ынандыруу түшүндүрүү негизги орунда турат “ **Жетимиштеги чалдын көңүлү калса дагы, жетидеги баланын көңүлү калбасын”.** Бала кыялданып, кээде жашоодо ага жетпеген каалоолорун айтат. Ошон үчүн ал көп учурда кымындай да алдоо ниети жок эле кыялданат: өзү башкы

каарман болгон окуяларды оңой эле ойлоп табат; укмуштуу окуялар жөнүндө сөз кылат, ал жерде ал кайраттуу жана акылдуу, тапкыч жана эптүү көрүнөт.Изилдөөчүлөр төмөндөгүдөй балдардын кебин көп угушкан" Атам мени бала бакчага алып баратканда машинасын талкалап салгам." Же тарбиячы тайпадагы балдарга үйдө апасына кантип жардам берерин айтып берүүсүн суранышкан. Жооптор абдан ар түрдүү болду: мен пол жууйм, жууйм, тамак жасайм, идиш жууйм ж.б. Иш жүзүндө балдар муну кантип жасоону билишпейт, элементардык жөндөмдөрү жок экени белгилүү болду. Мындай кырдаалда тарбиячынын милдети баланы таарынтпай, анын убаракерчилигин аябастан, аны ачык айтуу болуп саналат: ал окуяны туура жеткиргенде, ал эми бурмалаганда, башкача айтканда, назик көрсөткөндө – бардыгына түшүнүктүү. фантастикага ишенбейм. Балага айтышпайт: Сен ойлоп таап жатасың! Бул туура эмес! Сен калп айтып жатасың! Ачык ишенбестик анын өзүн-өзү кадыр-баркын кемсинтет, айрыкча жолдоштордун алдында айтылса. Өзүн-өзү ырастоого суусап, өсүп келе жаткан өзүн-өзү сыйлоо, күчтүү, кайраттуу көрүнүүгө, демек, жолдоштор коомунда таанылууга умтулуу баланы ачык апыртууга түртөт. Бул өзгөчө ачык оюндарда ачык көрүнүп турат. Ар бир бала жеңишке, биринчи болууга умтулат. Жеңиш үчүн балдар оюндун эрежесин бузушат. Оюнду токтотуу керек, балдарга эрежелердин чынчылдык менен аткарылышын эскертип туруу керек. Спорт боюнча медалдар эң татыктууларга ыйгарылат. Бир нече бала катышкан иш столунда басылган материалдар менен оюндарда бир эле нерсе кайталанат. Кээ бир балдар жеңиш үчүн оюндун жүрүшүн бузуп, талашып-тартышып, катасын моюнга алгылары келбейт. Көбүнчө, башкалар мындай балдар менен өз каалоосу менен сүйлөшпөйт жана келечекте аларсыз болгонго аракет кылышат. Мектепке чейинки курактагы улуу балдардын оюндарына байкоолор көрсөткөндөй, көпчүлүк балдар моюнга алгысы келбейт алар оюнчукту сындырып, басылган материалды тытып ж.б. деп айтышат. Көбүнчө мындай болот: балдар килемде чоң пластик куруучу менен, кыздар бурчта куурчак менен ойношот. Бир аздан кийин угасың: анан кимдир бирөө кубикти сындырды же: куурчактын колу чыгып кетти. Тарбиячы биле баштайт: муну ким кылган? Балдар мойнуна алышпайт, бири-бирин айыптай башташат. Бул учурда бир гана нерсени айтуу керек: мунун баарын мен жасадым. Абсолюттук жымжырттык өкүм сүрүүдө: балдар тарбиячы жана бири-бирин түшүнбөй карап турушат. Учурда абал талдануууда. Балдар эмне үчүн мойнуна алгысы келбей жатканын түшүндүрүүгө чакырылат: баары бир, бул нерсе атайылап сынган эмес, андан тышкары, аны оңдоого болот, ал эми оюнчуктар кээде начарлап кетет. Бир нече мүнөттөн кийин бала мойнуна алатЭгер оюнчукту ким сындырганын билсеңиз айтыңыз: Мен муну ким жасаганын билем, айтыңыз, Бул кандайча болду. Мындай ишеничтүүлүк баланын алдамчылык вариантын жокко чыгарат. Мындан тышкары, эгерде тарбиячы ушул учурда ынтымактуу болсо, балага калп айтуунун кереги жок. Балдарды адеп-ахлактык жактан тарбиялоодо чынчылдык үчүн сыйлоо ыкмасын колдонуу максатка ылайыктуу. Мындай сыйлык мактоо болушу мүмкүн, баланын чындыкты айтуу менен канчалык жакшы иш кылганынан кубанычтын көрүнүшү. Бирок биз унутпашыбыз керек, балдар мактоону жана бекемдөөнү жакшы көрүшөт, ошондуктан аларды кабыл алуу үчүн эмес, чынчыл болуу маанилүү, бирок жакшы жана туура иш-аракеттер алар үчүн эмес, алар туура болгондуктан жасалышы керек экенин түшүнүү керек. сыйлык болот. Чынында эле, келечекте алар ар дайым чынчылдыгы үчүн сыйлык ала алышпайт. Бала бакчадагы балдардын жашоосун уюштуруп, алардын ар кыл иш-аракеттерине багыт берип, тарбиячы алардын жүрүм-турумуна жана мамилелерине, жалпы эле адеп-ахлактык жактан калыптанышына таасирин тийгизет, анткени, чынчылдык жеке адамдын адеп-ахлактык негиздеринен обочолонуп калыптанбайт

.Жаркын мисал: күн сайын бир кыз ага теңтуштарын кемсинткен сөздөрдү айтпайм деп сөз берчү. Бирок баары күндөн күнгө кайталанып жатты. Ал эми бир учурда, ал оюнда башкы ролго арыз бергенде, ал четке кагылган. Теңтуштары анын убадасына турбаганын эскертишти. Кыздын мындай бурулушуна капа болгону анык. Ал эми бул жагынан баа

жеткис жардамчы —кыялдануу. Көркөм адабияттын жана турмуштук кырдаалдардын мисалдарын колдонуу менен, ошондой эле мектеп жашына чейинки баланын өзүнүн жакшы болгусу келген каалоосуна таянуу менен тарбиячы балдарды өтө маанилүү түшүнүктөргө жеткирет: жакшы адам чынчыл, калыс; өз ишинде чынчыл жана ак ниеттүү; жумушта жана үйдө адамдар менен мамиледе адилеттүү болот. Жакшы балдар да ошондой кылышат. Эгерде тарбиячы алардын сезүү тажрыйбасына таянса, бул эрежелер балдардын иш-аракетин жөнгө салуучу турмуштук эрежеге айланат: эмоционалдык жактан башынан өткөн ар кандай эреже тереңирээк түшүнүлөт. Ушуга байланыштуу этикалык темадагы ацгемелешүүлөр өзгөчө мааниге ээ. Педагог балдарды этикалык маселелерди чечүүдөн мурун, аларга жеткиликтүү болгон конкреттүү кырдаалдарга таянып коё алат. Балдарды тарбиялоодо ролу баа жеткис фольклордук чакан жанрларды да эстен чыгарбоо керек. Элибизде ар бир учурга карата айтылган максаттуу сөз – акылман ой – бул **макал же накыл.** Макал кантип иш кылууну, кантип кылбоо керектигин үйрөтөт, мактанчаактарды, жалганчыларды тамашага салат:.

“Таттуу калптан ачуу чындык артык”. –

“Бир жолу калп айтса, биротоло калпычы болуп калды.”

“ Калптын буту кыска болот”.

-“Чындык күндөн да жарык, чындык көздү оорутат”.

Кыргыз элдик макалдар адамдардын жаман иштерин гана айыптабастан, аларды оңдоо үчүн кандай иш-аракет кылуу керектигин да сунуштайт: ката кетиргенди билсең, өзүңдү оңдогонду бил. Чынчылдыкка жана чынчылдыкка тарбиялоодо негизги ролду балдар күнүмдүк турмушта – оюндарда, тайпада , эмгек милдеттерин аткарууда алган оң тажрыйба ойнойт. Ата-эненин милдети – балдарды жалганга, арам, ыплас, адамдын кадыр-баркына шек келтирүүчү терс мамилелерге тарбиялоо. Үйдө өтө катуу жазалоо, ашыкча талаптар жана ата-энелердин катуу кысымы баланын табиятын, кризистик шарттардын анын жаш өзгөчөлүгүн туура эмес түшүнгөндүгүн көрсөтүп турат. Бул баланын кыйынчылыктан коркуп калп айта башташына алып келиши мүмкүн. Кээде бала ата-энеси талап кылган нерселердин баарын аткарууга алсыз болуп, же алар тараптан көңүл бурулбай калганын сезип, алдап кетет. Бала бакчадагы көп балалуу үй-бүлөдөгү Соня кыз дайыма даттанчу: башы ооруп, ичи ооруйт, бирок бул туура эмес. Көрсө, ал чоңдордун көңүлүн бургусу келип, өзүнө боор тартам деп жүргөн экен. Ата-эне балдары үчүн бири-бирине болгон мамиледе гана эмес, аларга карата да чынчылдыктын жана чынчылдыктын үлгүсү болушу керек. Бул балдарды чынчылдыкка тарбиялоонун эң жакшы кепилдиги болот. Эгерде ата-энелер өздөрү бири-бири менен же балдары менен болгон мамиледе, чынчылдыкка жол бербесе, убадасына турбаса, сөзүнө турбаса, балдарда чынчылдыкты жана ыкластуулукту жогорулатуу жөнүндө сөз кылуунун мааниси жок. Мектепке чейинки балдардын позитивдүү билим берүү тажрыйбасын кубаныч менен кабыл алуусу үчүн, аларды колдонуу өмүр бою өзүн-өзү тарбиялоого катышууну камсыз кылуучу адатка айланган, окуучулардын аракеттерди мажбурлоо астында эмес, кызыгуу жана каалоо менен аткаруусуна ынануу зарыл. Бул маселени чечүү маданий жана эс алуу иш-чаралары, анын ичинде майрамдар, оюн-зоок, ой жүгүртүү жана башкалар баарынан да көбүрөөк салым кошот. Маданий жана эс алуу ишинин компоненттери болуп оюндук, коммуникативдик, когнитивдик (курчаган дүйнөнү жана искусствонун ар кандай түрлөрүн таануу), көркөм жана чыгармачылык, анын ичинде аткаруучулук болуп саналат. Мына ошондуктан ал баланын бош убактысында эң көп түрдүү кызыкчылыктарын канааттандыра алат, бул бизге аны баланын маданиятка кирүү мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү үчүн руханий мейкиндик катары кароого мүмкүндүк бер. Ошентип, мектепке чейинки курактагы балдарды чынчылдыкка тарбиялоо – бул тарбиячылардын жана ата-энелерден белгилүү бир билимди жана биргелешкен күч-аракетти талап кылган татаал жана көп кырдуу процесс.

Колдонулган адабияттар:

1. Козлова С.А. «Мектепке чейинки педагогика» - М., 1994-ж.
2. Куликова Т.А. “Үй-бүлө педагогикасы жана үй тарбиясы” – М., 2000, 2-б. 232.
3. Островская Л.Ф. «Чынчылдык жөнүндө сүйлөшөлү» Мектепке чейинки тарбия. 1987, б.
4. Сухомлинский В.А. Билим берүү жөнүндө. - М., 1973, б. 12.
5. Алипова, Л. В “Мектекпке чейинки балдарды чындыкка жана чынчылдыкка тарбиялоо”
6. Л. В. Алипова. — Текст : // Инновационные педагогические технологии
URL: **https**://**moluch**.**ru**/**conf**/**ped**/**archive**/17/430/ (дата обращения: 01.04.2022). Одна из актуальных задач современного дошкольного образования- развитие .

УДК 37.015.31

ПСИХОЛОГИЯНЫ КЫРГЫЗ ТИЛИНДЕ ОКУТУУДА ТЕРМИНДЕРДИ ҮЙРӨТҮҮНҮН ЗАРЫЛДЫГЫ ЖАНА АЙРЫМ ЫКМАЛАРЫ

Ысакова Мавлюда Айтматовна ОшМПУ, ага окутуучу магистр

Аннотация

Бул макалада болочок педагогдорду кесиптик жактан даярдоодо психология багытындагы билимдерди окутууда, предметтин темаларынын мазмунун терең ачып берип, окутуунун алдыңкы технологияларын колдонгон учурларда студенттердин предметти терең өздөштүрүүсү үчүн, терминдердин маанисин так, туура түшүндүрүп,өз практикасында пайдалана билүүнүн жолдору каралган. Биздин макала студенттерге психологиялык терминдерди атайын үйрөтүү зарылдыгы жана аны ишке ашыруу ыкмалары жөнүндө болмокчу. Азыркы кезде ааламдашуу процесси, маалыматтардын тез алмашуу мүмкүнчүлүгү эне тилибизге чет элдик терминдердин өтө көп киришине ыңгайлуу шарттарды түздү.Тилибизге кирип жаткан андай жаңы терминдер, түшүнүктөр тилдин өнүгүшүндөгү мыйзам ченемдерге ылайык жаны сөздөр аркылуу туюнтулат. Жаңы сөздөр, терминдер тилдин лексикасын байытат. Бул жараян тынымсыз жүрүп турат. Азыркы кезде кыргыз тили эгемендүү Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили катары өнүгүүнүн жаңы этабын өз башынан өткөрүүдө. Республикабызда иш кагаздары толук түрдө мамлекеттик тилде жүргүзүүгө өткөрүлүп жатат. Ошондой эле, кыргыз тилинде көптөгөн илимдердин тармактары боюнча котормо, оригинал китептер жарык көрүп, илимий терминология өнүгүп жатат. Айрыкча илимдин ар кандай тармактарынын дүркүрөп өнүгүшү башка тилдерден илимий терминдердин көп киришине түрткү берүүдө. Бул процесс кыргыз тилинде психология илиминин өнүгүшүнөн да ачык байкалат.

Түйүндүү сөздөр: кесип, термин, ыкма, лексика,котормо, иш кагаз,баарлашуу, сезим, өзүн-өзү аңдап билүү, кызыгуу, максат, ишеним, муктаждык, көз караш, идеал.

НЕОБХОДИМОСТЬ ТЕРМИНОВ И ПРИЕМОВ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ПСИХОЛОГИИ НА КЫРГЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются способы преподавания знаний по психологии в профессиональной подготовке будущих учителей, углубленного объяснения содержания предмета, разъяснения значения терминов и использования их на практике, чтобы студенты могли углубленно овладеть предметом при с использованием передовых технологий обучения. В настоящее время процесс глобализации, быстрый обмен информацией создали благоприятные условия для вхождения в наш родной язык большого количества иностранных терминов. Новые слова и термины обогащают словарный запас языка. Этот процесс продолжается. В настоящее время кыргызский язык переживает новый этап

развития как государственный язык независимой Кыргызской Республики. В стране делопроизводство полностью ведется на государственном языке. Кроме того, на кыргызском языке издаются переводы, оригинальные книги по многим отраслям науки, разрабатывается научная терминология. В частности, бурное развитие различных отраслей науки привело к внедрению научных терминов из других языков. Этот процесс проявляется и в развитии психологии кыргызского языка.

Ключевые слова: профессия, термин, метод,словарный запас, перевод,работа, общение, чувства, самосознание, любопытство, цель, уверенность, потребность, точка зрения, идеал.

THE NEED FOR TERMS AND TECHNIQUES IN TEACHING PSYCHOLOGY IN THE KYRGYZ LANGUAGE

Annotation

This article discusses the ways of teaching knowledge of psychology in the professional training of future teachers, in-depth explanation of the content of the subject, clarification of the meaning of terms and their use in practice so that students can master the subject in depth using advanced teaching technologies. At present, the process of globalization, the rapid exchange of information have created favorable conditions for the entry into our native language of a large number of foreign terms. New words and terms enrich the vocabulary of the language. This process is ongoing. Currently, the Kyrgyz language is experiencing a new stage of development as the state language of the independent Kyrgyz Republic. In the country, office work is completely conducted in the state language. In addition, translations and original books on many branches of science are published in the Kyrgyz language, and scientific terminology is being developed. In particular, the rapid development of various branches of science has led to the introduction of scientific terms from other languages. This process is also manifested in the development of the psychology of the Kyrgyz language.

Keywords: profession, term, method, vocabulary, translation,work, communication, feelings, self-awareness, curiosity, goal, confidence, need, point of view, ideal.

Учурда ЖОЖдо болочок педагогдорду кесиптик жактан даярдоодо мамлекеттик билим берүү стандартында белгиленген атайын кесиптик дисциплиналар циклинде «Жалпы п**сихология», «Курак психология», «Социалдык психология**», «**Педагогикалык психология**», «**Этнопсихология**» ж.б. психологиялык предметтер окутулат. Аталган предметтерди студенттерге үйрөтүүдө предметтин темаларынын мазмунун канчалык терең ачып берип, окутуунун алдыңкы технологияларын колдонгон учурларда да студенттер предметти терең өздөштүрбөй кала тургандыгына күбө болуп жүрөбүз. Иш практикабызда бул көйгөй студенттерге психологиялык терминдерди үйрөтүү менен байланыштуу экендигин аныктадык.

Биздин макала студенттерге психологиялык терминдерди атайын үйрөтүү зарылдыгы жана аны ишке ашыруу ыкмалары жөнүндө болмокчу.

Азыркы кезде ааламдашуу процесси, маалыматтардын тез алмашуу мүмкүнчүлүгү эне тилибизге чет элдик терминдердин өтө көп киришине ыңгайлуу шарттарды түздү.

Тилибизге кирип жаткан андай жаңы терминдер, түшүнүктөр тилдин өнүгүшүндөгү мыйзам ченемдерге ылайык жаны сөздөр аркылуу туюнтулат. Жаңы сөздөр, терминдер тилдин лексикасын байытат. Бул жараян тынымсыз жүрүп турат.

Азыркы кезде кыргыз тили эгемендүү Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тили катары өнүгүүнүн жаңы этабын өз башынан өткөрүүдө. Республикабызда иш кагаздары толук түрдө мамлекеттик тилде жүргүзүүгө өткөрүлүп жатат. Ошондой эле, кыргыз тилинде көптөгөн илимдердин тармактары боюнча котормо, оригинал китептер жарык көрүп, илимий терминология өнүгүп жатат. Айрыкча илимдин ар кандай тармактарынын дүркүрөп өнүгүшү

башка тилдерден илимий терминдердин көп киришине түрткү берүүдө. Бул процесс кыргыз тилинде психология илиминин өнүгүшүнөн да ачык байкалат.

Башка илимдер сыяктуу психология илими өзүнүн терминологиялык системасына ээ. Кыргыз тилинин психологиялык терминдери тилдик ички жана сырткы булактардын базасында түзүлгөн жана бул процесс дале уланып жатат.

Кыргыз тилинде психология боюнча окуу китептери жазылып, орус тилинен кыргыз тилине окуу китептери которулуп психологиялык терминдердин калыптануу жараяны жүрүп жатат. Б.М. Тепловдун “Психология” (Орто мектептер үчүн окуу китеби, кыргызча 7-басылышы) Фрунзе, Кыргызмамбас 1953. Т.Афанасьеванын “Үй-бүлө” Ф.1986., “Үй-бүлө турмушунун этикасы жана психологиясы” (А.С. Гребенниковдун редакциясында) Ф.1987., К.Миңбаевдин “Жалпы психология” Ош 1992 жана “Курак жаш жана педагогикалык психология” Ош 1995-ж., М.С.Мурзаевдин “Үй-бүлө - бакыт ачкычы” Ош 1993, А.Закировдун “Этнопсихологияга киришүү” Ош 1996-ж., Ж.Жумалиеванын “Балдар психологиясы” Бишкек-1997, К. Миңбаевдин “Адам психологиясы”
2000-Ош, М.С.Мурзаев, Г.Маматова “Психология боюнча тесттик-сынак суроолору” Ош-2002, М.С. Мурзаевдин “Окутуунун психологиясы” Ош-2004, “Психологиялык терминдердин кыскача түшүндүрмө сөздүгү” Ош-2006 жана “Тарбиялоонун психологиясы” Ош-2008, Ж.Жумалиеванын “Өнүгүү психологиясы” Бишкек-2017 ж.б.у.с. окуулуктар, илимий жана популярдуу китептер кыргыз тилинде жарык көрүп окурмандардын колуна тийди.

Ал эми Г.М.Андрееванын “Социалдык психология” (Ош-2003-жыл), Дейль Карнегинин, айрыкча акыркы 10-жылга жакын аралыкта психология илимине тиешелүү Роберт Киясокинин ж.б. инсанды өнүктүрүүгө байланыштуу атактуу китептери кыргыз тилине которулду. Мындай адабияттардын жарык көрүшү жаны психологиялык терминдердин эне тилибизге киришине, эл арасына таралышына жана психологиялык терминдердин мамлекеттик тилде калыпка түшүшүнө өз салымын кошот.

Бирок азырга чейин Кыргызстандын жогорку жана орто педагогикалык окуу жайларында психологиялык терминдерди колдонуу бирдиктүү жана ыраатуу системага түшө электигинен студенттер үчүн психологиялык дисциплиналарды үйрөнүүдө бир топ кыйынчылыктар жаралат. Ал төмөнкүлөр менен байланыштуу.

1. Кыргыз тилинин психологиялык терминдери али толук иретке салына элек. Бир эле терминди ар башка мааниде колдонулган учурлар өтө көп кездешет: Мисалы: орусча “чувство” термини кыргызча “туюу”, “сезим” деген эки термин менен берилип журот ж.б.у.с. учурлар өтө эле көп кездешет.

2. Бир эле термин, бир эле окуу жайда психологияны окуткан окутуучулар тарабынан ар түрдүүчө колдонулат. М: Группа термини - топ, тайпа, кор болуп колдонулган учурлар кездешет. Ал эми потребность - керектик, муктаждык болуп колдонулат.

3. Бир эле термин эки же андан ашык мааниде колдонулган учурлар кездешет жана бул студенттерди чаташууларга алып келет. Алардын ар бир маанисине өзүнчө түшүнүк берүү зарыл болуп саналат. Мисалы: **Рефлексия.**

1. Адамдын өзүнүн психикалык ишмердүүлүгүндө жүрүп жаткан процессти жана абалды аңдап билүүсү болуп, өзүн-өзү аңдап билүү маанисинде колдонулушу.

2. Өзүн-өзү гана аңдап билүү болбостон, адамдын баарлашууда аны башка адамдар кандай түшүнүп жаткандыгын жана баалаша тургандыгын адамдын аңдап биле алышы.

4. Бир эле психологиялык түшүнүк эки термин менен берилип жүргөн учурлар кездешет. Мындай учур көбүнө психологиялык түшүнүктүн орусча аталышы менен жанаша эле кыргызча эквиваленти да колдонулган учурларда кездешет. Алар, мотив - жүйө ж.б.у.с.

ЖҮЙӨ-МОТИВ (лат. movere-приводить в движение, толкать - түрткү берүүчү себеп) - адамды аракетке алып келүүчү деген маанини билдирет. Адамдын ар бир жасаган

кыймылы, аракеттери, жүрүм-туруму, ишмердүүлүгү белгилүү жүйөнүн таасиринде гана пайда болот.

Жүйө - мотив адамды жүрүм-турум жасоого аракеттендирет жана жүрүм-турумдун багытын аныктайт. Адамдын ишмердүүлүгүнүн, жашоо образдарынын өзгөрүшүнө жараша жүйө да өзгөрүп өнүгөт.

Жүйө катары кызыгуу, максат, ишеним, муктаждык, көз караш, идеал, асылдык дөөлөттөр, сүйүү, стереотип ж.б. адамды белгилүү багытта жүрүм-турум жасоого түртөт. [2,3,4]

Психологияны кыргыз тилинде окутуудагы мындай абал, албетте студенттердин психологиялык дисциплиналарды жана психологиялык терминдерди өздөштүрүүсүнө өзүнүн терс таасирин тийгизет жана студенттерде чаташууларды пайда кылат. Мына ошондуктан мен психологияны кыргыз тилинде билим алып жаткан студенттерге окутууда ар бир теманы өтүп жатып, лекцияны баштоодон мурда алгач студенттерге терминдерди жаздырып (аз сандагы студенттерге терминдердин маани-мазмуну жазылган даяр текстти таркатып) алардын ар биринин маанилерин чечмелеп берем жана термин кыргыз тилинде кайсы синоним сөздөр менен да туюнтуларын ачыктап берем, андан кийин гана теманын мазмунун баяндоону баштайм. Ошондой эле терминдерди ушул терминдерди бекемдөө максатында, студенттерге терминдерге байланышытырып, терминдерди катыштырып, "Эссе", кыскача мазмундагы аңгемелерди жазып келүүгө тапшырма берем. [5,6]

Мисалы: студенттердин кайсы жана кандай топтордо мүчө экендигин, ошондой эле ошол топтордо жүргөндөгү мотивдери, керектик, мукаждыктары, жашоодогу негизги жана негизги эмес керектик, муктаждыктары, сезим, туюуларынын өзгөчөлүктөрү туурасында ой жүгүртүшөт. Ошондой эле кайсы сезим, туюуларын башкара ала тургандыктарын аныктоо максатында: "Сезим-туюуларынды кантип башкара аласын? деген темада "Эссе" жазышат. "Эссе" жана аңгеме жазуу аркылуу студенттердин билимдери кеңейип, үйрөнгөндөрүн бышыктап, кээ бир сезим, туюуларын башкара алуу мүмкүнчүлүктөрүнө ээ боло алышат. Башкача айтканда терминдер боюнча ээ болгон маалыматтардын маанисин, мазмунун, пайдалуу жактарын колдонуу жолдорун үйрөнүшөт.

Алсак,

ТАЙПА-ТОП (группа) - белгилүү бир белгиси (максаты, иши, окугандыгы, теги кызыгуусу ж.б.) боюнча ар кандай сандагы адамдардын бириккен тобу. М: кызыгуулары бирдей болуп, көңүлдөрү туура келген адамдар достошушат.

Тайпа көптөгөн түрлөргө ажырайт.

а) курамы боюнча чоң тайпа (улут, эл, уруу), кичине тайпа (үй- бүлө, класс ж.б.).

б) уюштурулушу боюнча расмий тайпа: атайын буйрук, указ менен түзүлгөн адамдардын тобу (М: студенттик топ (тайпа), рота) жана расмий эмес тайпа: адамдардын өз демилгелери менен уюшулган топ.
(М: балбандар, достор тобу ж.б.у.с.)

Мындай ыкма студенттердин психологиялык дисциплиналарды терең өздөштүрүүсүнө өзүнүн оң таасирин тийгизерин жана студенттерде терминдер боюнча түшүнбөгөн суроолордун аз болушуна алып келерин педагогикалык практикабыз тастыктап жатат.

Бул айтылгандардан кыргыз тилинде психология боюнча окуу куралдарын жаратуу өтө зарыл экендиги көрүнөт жана жалпы республикабыздын жогорку жана орто педагогикалык окуу жайлары үчүн кыргыз тилинде психологиялык терминдердин түшүндүрмө сөздүгүн түзүү өтө зарыл экендиги белгилүү болот. [2,3,7]

Кыргыз тилинде психология боюнча окуу куралдарын жаратуу жана психологиялык терминдердин түшүндүрмө сөздүгүн түзүү жогоруда айтылган кемчиликтерди четтетүүгө, кыргызча терминдерди унивикациялоого жана студенттердин психологиядан терең билимдерге ээ болушуна мүмкүндүк жаратат. Ошондой эле кыргыз тилиндеги

психологиялык терминдерди тактоого, иретке келтирүүгө, аларды эне тилге сиңирүү процессине өзүнүн оң таасирлерин тийгизет.

Жыйынтык

Жогорку жана орто педагогикалык окуу жайларында кыргыз тилинде психологиялык дисциплиналарды окутууда алгач терминдерди ачыктап берүү зарыл жана бул ыкма кыргыз тайпасында билим алып жатышкан студенттердин психологиялык дисциплиналарды терең өздөштүрүсүнө өзүнүн оң таасирин тийгизет.

Психология боюнча кыргызча окуу куралдарын жана психологиялык терминдердин түшүндүрмө сөздүгүн түзүү өтө зарыл болуп саналат.

Колдонулган адабияттар:

1. Закирова А.А. Психология. Окуу куралы. –Б.: 2020.
2. Боталиева У.А. Педагогдун компетентүүлүгү – билим берүүнүн сапатын жакшыртуунун негизи. Б-2010-26 (2) .
3. Иванов Д.А. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. М., 2007.
4. Мурзаев М.С. Психологиялык түшүнүктөрдүн жана терминдердин сөздүгү. Түзгөн: Мурзаев М.С. Б.: 2016. -176 б.
5. К.Минбаев, А. Закиров. Адам психологиясы Ош-1995. 3-8-беттер.
6. Омурбеков А.М. Компетенттүүлүк дидактикалык материал менен тыгыз байланышта 2009-23.
7. Психология. Словарь Под общ. ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского -2-е изд. испр.и доп. М.:Политиздат М. 1990. -494 с.

2-секция. Санариптештирүү шарттарында билим берүүнүн жекече усулдарын өнүктүрүүнүн актуалдуулугу

УДК 378.316

КООМДУ МААЛЫМАТТАШТЫРУУ ШАРТЫНДАГЫ МУУНДАРДЫН КЕЛИШПЕСТИГИ

Арынбаев Эралы Калилович - ОшМПУ п.и.к., era000@bk.ru

Аннотация

Маалыматтык - коммуникациялык технологиялардын коомдуМн бардык чөйрөлөрүндө кеңири пайдаланыла башташы менен жашоо башка нукка бурулду. Мурда пайдаланылып келген айрып кесип ээлери жоголуп, алардын ордуна жаңы кесиптердин ээлери пайда болду. Буга чейин миф, утопия катары оайтылып келген айрым нерселер реалдуу турмушта пайдаланыла баштады. Аны менен кошо адамдардын жаңы Z мууну пайда болду. Дайыма боло келгендей эле Z муун менен андан чоң X жана Y муундарынын ортосунда да келишпестиктер орун алууда. Мурдагы келишпестиктерден айрымаланып бүгүнкү күндөгү келишпестиктердин негизин жаңы маалыматтык - коммуникациялык технологиялар түзүп калды. Бул макалада маалыматтык коммуникациялык

технологиялардын ар кандай муундун өкүлдөрүнө тийгизген таасирин талдоо жана баалоо маселелери, алардын ортосундагы келишпестик мамилелер каралат. Ошондой эле ар бир муундун интернет кызматтарынан пайдалануусуна анализ жасалды.

Ачкыч сөздөр: X муун, Y муун, Z муун, келишпестик, маалыматтык-коммуникациялык технология, интернет, карама-каршылык

КОНФЛИКТ ПОКОЛЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Аннотация

С широким использованием информационных и коммуникационных технологий во всех сферах жизни общества изменилась жизнь. Владельцы старых оторванных профессий исчезли, и им на смену пришли новые. В прошлом некоторые вещи, считавшиеся мифами и утопиями, стали использоваться в реальной жизни. Вместе с ним появилось новое поколение людей Z. Как всегда, есть разногласия между поколением Z и старшими поколениями X и Y. В отличие от предыдущих конфликтов, сегодняшние конфликты основаны на новых информационных и коммуникационных технологиях. В данной статье рассматриваются вопросы анализа и оценки влияния информационных и коммуникационных технологий на разные поколения, различия между ними. Также было проанализировано использование интернет-услуг каждым поколением.

Ключевые слова: поколение X, поколение Y, поколение Z, разногласия, информационно-коммуникационные технологии, интернет, конфликт

CONFLICT OF GENERATIONS IN THE CONDITIONS OF INFORMATIZATION OF SOCIETY

Annotation

Life has changed with the widespread use of information and communication technologies in all spheres of society. The owners of the old torn off professions have disappeared, and new ones have come to replace them. In the past, some things that were considered myths and utopias began to be used in real life. Along with it came a new generation of people Z. As always, there are disagreements between generation Z and older generations X and Y. Unlike previous conflicts, today's conflicts are based on new information and communication technologies. This article discusses the issues of analysis and evaluation of the impact of information and communication technologies on different generations, the differences between them. The use of Internet services by each generation was also analyzed.

Keywords: generation X, generation Y, generation Z, disagreements, information and communication technologies, internet, conflict

Ар кандай доордо бир эле курактагы адамдардын жүрүм туруму бири биринен айрымаланып турат. Адамдын жүрүм-туруму бир топ факторлор менен аныкталат. Алардын негизгилеринин бири муундардын баалуулуктары. Ал эми муундардын баалуулуктары болжол менен 10-12 жаш куракта калыптанат. Бала бул учурда эмне болуп жатканын баалай албайт, жөн гана жашоонун эң эффективдүү технологияларын өздөштүрүп алат. Баалуулуктар тарыхый окуялардын (социалдык, саясий, экономикалык, социалдык, технологиялык) таасири астында калыптанат[8]. Ошого жараша билим деңгээли, кызыгуусу, дүйнөгө болгон көз карашы калыптанат.

Маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын өнүгүшү жана алардын коомдук турмушунун бардык чөйрөсүндө кеңири колдонулушу дүйнөлүк өнүгүүнүн глобалдык маселесине айланды. Макалада маалымат технологияларынын ар кандай муундун өкүлдөрүнө тийгизген таасирин талдоо жана баалоо маселелери каралат.

Муундар арасындагы келишпестик, алардын ортосундагы кагылышуу бүгүнкү күндөгү социалдык конфликттин негизги бир көйгөйлөрүнө айланууда. Ар кандай социалдык конфликт сыяктуу эле, муундар ортосундагы конфликт бир эле учурда пайдалуу да жана ошол эле учурда зыяндуу да болуп саналат. Бир жагынан муундардын кагылышуусу

коомдун прогрессине жана абалдын женилдешине салым кошот, Г.Зиммелдин образдуу сөзү менен айтканда, «абаны тазалайт»[7]. Ал адамдын табиятынын эң негизги өзгөчөлүктөрүнө негизделген жана ал кандайдыр бир деңгээлде коомдогу өнүгүүнүн кыймылдаткыч күчү болуп саналат.

Башка жагынан алып караганда конфликт чатакташып жаткан тараптарга да, социалдык чөйрөгө да, коомдо болуп жаткан процесстерге да көптөгөн көйгөйлөрдү жаратат. Муундардын кагылышуусу коомдун нормалдуу иштешин бузган социалдык көйгөйгө айланып кетиши да мүмкүн. Муундар аралык конфликттер социалдык көйгөйлөр катары көбүнчө коомдогу көңүл буруунун негизги чордонуна жана реформалык аракеттердин объектисине айланган зыяндуу социалдык шарттарды пайда кылышы мүмкүн [1]. Ошондуктан муундардын ортосундагы келишпестиктер социалдык проблемалардын масштабына жана жалпы коомдун өнүгүшүнө терс таасирин тийгизүүсү менен мүнөздөлөт. Алар кийлигишүүнү жана аларды чечүү үчүн тиешелүү чараларды колдонууну талап кылат.

Конфликтология - келишпестиктерди башкаруу жана аны чечүү жолдорун изилдөө менен алектенет. Чыр-чатактын себептери ар кандай чыр-чатакты чечүүнүн маанилүү компоненти болуп саналат. Конфликтологияны изилдөөчүлөр келишпестиктин себептердин төрт негизги тобун аныктайт[4]:

1) «объективдүү себептер (тышкы жагдайлар, жүрүм-турумдун стереотиптери, инсандын социалдык абалы, жашоо образы – келишпестиктин пайда болушунун объективдүү факторлору);

2) структуралык башкаруу, же уюштуруучулук (келишпестиктер жеке адамдардын ишмердигине байланыштуу келип чыгат, коллективдин ичиндеги чыр-чатакты күчөтөт);

3) социалдык-психологиялык факторлор (адамдын психикалык жана социалдык мамилелеринин дал келбестигинен келип чыккан инсандар аралык өз ара мамилелердеги карама-каршылыктар жана келишпестиктер);

4) субъективдүү себептер (башка бирөөнүн жүрүм-турумуна жекече баа берүү жана кабыл алуу).

Муундардын келишпестиги социалдык конфликттин бир түрү болот. Социолог М.Б.Глотовдун пикири боюнча муундардын келишпестиги ар түрдүү муундардын өкүлдөрүнүн ортосундагы да карама-каршылыктардын пайда болуу, кагылышуу жана чечүү процесси. Муундардын ичиндеги жана муундардын ортосундагы конфликттердин өз ара аракети коомдук байланыштарды бузуу же чыңдоо фактору катары аракеттенет[6].

1991-жылы америкалык окумуштуулар Н.Хоу жана У.Страус тарабынан түзүлгөн «Муундар теориясы» КМШ өлкөлөрүнүн аймагында кеңири колдонулуп келет. Алар бүгүнкү күндө жашап жаткан муундардын 6 түрүн аныктап көрсөтүшкөн: [9]

1) Улуу муун (1900-1923 - жылдары туулгандар);

2) Унчукпаган муун (1923-1943 - жылдары туулгандар);

3) Бэби-бумерлердин мууну (1943-1963 - жылдары туулгандар);

4) X мууну («X») (1963-1984 - жылдары туулгандар);

5) Y мууну ("Y") (1984-2000 - жылдары туулгандар);

6) Z мууну («Z») (2000 – жылдан кийин туулгандар). Мында жылдардын көрсөтүлүшү илимий-техникалык прогресстин деңгээлине жарашы 5-10 жылга чейин жылышы мүмкүн.

Бүгүнкү күндөгү Z муундун (Z - поколение) пайда болушу муундар ортосундагы келишпестикти жөн гана күчөптөстөн келишпестиктин жаңыча деңгээлин пайда кылды.

We Are Social жана Hootsuite тын 2021-жылдын жыйынтыгы боюнча берген интернет дүйнөсүндөгү маалыматтарга токтолуп көрөлү[3].

Дүйнөнүн калкынын саны: 7,83 миллиард

Мобилдик түзүлүштөр: 5,22 миллиард адам уюлдук телефонду колдонот. Бул дүйнө калкынын 66,6%.

Интернет: 2021-жылдын январында дүйнө жүзү боюнча 4,66 миллиард адам интернетти колдонду, бул өткөн жылга салыштырмалуу 316 миллионго (7,3%) көп. Интернетке кирүү деңгээли азыр 59,5%ды түзөт.

Учурда дүйнөдө 4,20 миллиард социалдык тармактын колдонуучулары бар. Социалдык тармакты 2021-жылкы маалымат боюнча дүйнө калкынын 53,6% колдонот.

Социалдык тармактарды интернет колдонуучуларынын кеминде 98% колдонушат. Алардын көпчүлүгү бир эле учурда бир нече социалдык тармактарга катталып, активдүү колдонуп келишет. Мисалы, 16 жаштан 64 жашка чейинки ТикТок колдонуучуларынын 85% Facebookту колдонорун айтышса, ошол эле куррактагы Instagram колдонуучуларынын дээрлик 95% YouTube колдонорун айтышкан.

Орто эсеп менен адамдар күнүнө 2 саат 27 мүнөттү социалдык тармактарда өткөрүшөт. Орто эсеп менен 6-7 социалдык түйүндө бир колдонуучу катталган.

Ал эми Кыргыз Республикасындагы интернет кызматтарын колдонуучулардын жалпы саны 5,7 млн адамды же өлкөнүн калкынын 88%ын түзөт.

Мындан 15-20 жыл мурун интернет кызматын пайдаланууга колунда бар адамдар менен мекеме ишканалардын эле мүмкүнчүлүгү болбосо, көпчүлүк колдонуучулардын интернет кызматтарын эркин пайдаланууга каражаттары чектелүү болгон. Ал эми бүгүнкү күндө ар бир мектеп окуучусу, студент, жумушчулар, ал тургай бала бакчанын тарбиялануучусу да интернетке кирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ. Статистика көрсөткөндөй Y муунундагы адамдар интернетти күнүнө 5 сааттан ашык, X мууну Интернетти кыйла аз, күнүнө 3 саат ка чейин колдонушат. Ал эми Z мууну интернетте күнүнө 3 же андан көп убакыт сарпташат жана бул мектеп окуучуларынын ата-энелери тарабынан чектелишине байланыштуу деп эсептешет.

Демек биз кааласак да, каалабасак да жаңы маалыматтык-коммуникациялык технологияларды коомдун бардык чөйрөсүндө пайдаланууга аргасыз болобуз. Мындай коомдогу X жана Y муун үчүн жаңы болгон "жаңы технологиялар" же "келечектин технологиялары" деп аталган нерселер Z мууну үчүн буга чейин эле бар, көнүмүш нерселер болуп саналат. Бул биринчи чыныгы санариптик муун[2].

Азыркы учурда коомдо жашап жаткан муундардын шарттуу катышын карай турган болсок, анда бэби-бумерлердин муунуна ак сакалдар, чоң ата, чоң энелерибиз, буралдын саны салыштырмалуу өтө аз, X муунуна көбүнчө улуулар, 50-60 жаштан өткөндөр, Y муунуна улуу жана орто жаштагылар, ал эми Z муунунда жаштар басымдуулук кылат.

Коомчулукта ачык жарыя айтылып көрүнбөгөнү менен ар бир коомдо жаш муундун жана калктын улуу бөлүгүнүн – 50 жаштан өткөн муундун ортосунда стихиялуу түрдө айыгышкан тирешүү жүрүп жатканынан эч ким күмөн санабайт. Мындай күрөш ар бир үй бүлөдө, ар бир мекеме уюмдарда кездешет. Мен азыр бүгүнкү күндө эки муундун ортосундагы куракта эки муун менен тең иштешип жаткан учурум. Кесибиме байланыштуу университетте жаш Z муун менен да коомдун жашы улгайган мууну менен да иштөөгө аргасыз болгон адам катары акыркы жылдары эки муун тең олуттуу өзгөрүүлөргө дуушар болгонун байкадым.

СССР мезгилиндеги пионердик жана комсомолдук уюмдардын жоюлушу, орто мектептин окуу-тарбиялык функцияларынын өзгөрүшү, коомго түрдүү диний уюмдардын аралашышы, жаштардын уй-бүлөдөн эртерээк чыгышы жана эң башкысы коомдун маалыматташытырылышынын тездиги жаштардын тарбиясына улуу муун күтпөгөндөй таасир этип жаткандай.

Айрыкча улуу муундарды окуучулардын жана студенттердин билим алууга, алдыга болгон умтулууга болгон кош көңүл мамилеси таң калтырат. Алар адамдын өмүр бою билим алуу зарыл деген ураанды таптакыр угушпагандай. Интернетти колдонуу компьютер менен эле чектелбейт жана уюлдук телефондордун, смартфондордун же колдо көтөрүп жүрүүчү түрдүү аппараттардын жардамы менен каалаган пайдаланууга мүмкүнчүлүктүн түзүлгөндүгү

Z муундун "билбегеними интернеттен карап алам" түшүнүгүн пайда кылгандай. Жогорку билимдүү адамдар менен аны алуу үчүн убара болбогондордун эмгек акысынын деңгээлиндеги дисбаланстын кесепетинен жогорку билимдин кадыр-баркы жана эң негизгиси анын сапаты төмөндөөдө. Ал гана эмес коомдо кесиптик билим жөнүндөгү документтерди сатып алуу фактылары катталып, териштирүүлөр жүргүзүлгөн фактыларга күбө болуп калуудабыз. Айтор Z муун улуу муун түшүнбөгөн деңгээлде өсүп жетилүүдө.

Ушул эле мезгилде улуу муун да өзгөрдү. Көпчүлүгү эмнегедир өзүнөн өзү чүнчүп, чөгөлөп, сырткы дүйнөдөн ажырап, үмүтсүздүк, алсыздык, кайдыгерлик менен жашап жаткандай. Бул сыяктуу көрүнүштү дүйнөдө, анын ичинде өлкөбүздө болуп жаткан социалдык-экономикалык кырдаалга байланыштырышыбыз мүмкүн. Бирок коомдо мындан тышкары болуп жаткан толгон токой позитивдүү нерелерди таптакыр байкашпагандай түр калтырышат.

Албетте бул айтылганда бардык эле Z муундун өкүлдөрү менен улуу муундун өкүлдөрүнө тиешелүү эмес. Алардын арасында ар кандай кырдаалдарга карабастан мыкты тарбия менен өсүп келе жаткан окуучуларыбыз менен мыкты билим алып жаткан студенттерибиз кубандырбай койбойт.

Айрым улуу муундагы агай эжекелерибиз жаңы маалыматтык-коммуникациялык технологияларды Z муундан кем калбагандай деңгээлде үйрөнүп, билим берүү ишмердүүлүгүндө пайдаланып жүргөндүгүнө күбө болуп келебиз.

Демек байыртадан келе жаткан улуу муун менен жаштардын ортосундагы келишпестик бүгүнкү күндө Z муун менен жогорку муундардын ортосунда болуп жаткандыгын көрүүдөбүз.

2020-жылдын 25-мартында Кыргыз Республикасына коронавирус инфекциясынын кирүүсүнүн жана андан ары жайылышынын алдын алуу максатында тиешелүү мамлекеттик органдар тарабынан зарыл чаралар көрүлүп, өзгөчө абал киргизилди. Өзгөчө абалдын киргизилиши менен бардык массалык иш чаралар токутотулуп, коомдук жайлар, мектептер, орто кесиптик жана жогорку окуу жайлар жабылды. Окуучуларды өзгөчө абал мезгилинде окутуу зарылдыгы пайда болду. Экстремалддык шартта, пландаштырылбаган учурда аралыктан окутууга өтүү бир топ татаал кырдаалдарды жаратты. Анын кесепети билим берүү мекемелеринин бардык ресурстарын мобилизациялоого жана шашылыш түрдө аралыктан окутуу технологияларын тез арада киргизүүгө, жетишүүгө мажбур кылды[5]. Бул кырдаалда окутуучулардын улуу муундары бир топ кыйынчылыктарга дуушар болушту. Бирок бардык жаш мугалимдердин катарында жаңы маалыматтык коммуникаңиялык технологияларды пайдаланууну үйрөнүшүп, аралыктан сабак өтүүгө жетишишти. Демек ЖМТ каражаттарын билүү жаш өзгөчөлүккө карбай тургандыгына көрдүк. Тилеке каршы мындайлар абдан аз санда.

Сурамжылоолор боюнча билим берүүдө Y муунунун негизги маалымат булагы интернет маалымат булактары, китептер жана мугалимдер болгон.

Билим берүүдө эң көп колдонулган булактар төмөндөгүлөр:

- Wikipedia;
- YouTube;
- Билим берүү борборлорунун маалыматтык ресурстары;
- рефераттардын файлдык архивдери;
- видеосабактары бар сайттар;
- чет тилдерди үйрөнүү үчүн сайттар ж.б.

Жалпы жаңы маалыматтык коммуникациялык технологияларды пайдалануу абалына карай турган болсок Бэби-бумер муунунун өкүлдөрү социалдык тармактарды аз пайдаланышат, бирок интернеттен видео маалыматтарды абдан көп көрүшөт. X муунунун өкүлдөрү да интернете социалдык тармактарды көп колдонушпайт, бирок интернет булактарындагы маалыматтарга көбүрөөк басым жасашат. Y мууну ЖМКТны кеңири

өздөштүрүү менен гана чектелбестен, интернетти активдүү колдонот, анын ичинде жаңылыктарды окуу, кесиптик ишмердүүлүк, билимге жана кесиптик ишмердүүлүккө тиешеси жок маалыматтарды издөө, товарларды жана кызматтарды сатып алуу, билим берүү ишмердүүлүгү ж.б. кеңири колдонушат. Ошондой эле социалдык тармактарды да эң көп колдонушат.

Y муунуна салыштырмалуу Z мууну интернетте азыраак убакыт өткөрүшөт. Бул маалыматтык-коммуникациялык технологияларды максаттуу жана эффективдүү пайдалануу үчүн интернетте пайдасыз иш аракеттерге жана баарлашууга ата-энелер тарабынан чектөөлөрдүн коюлушунан улам болушу мүмкүн. Ошондой эле Z муундун өкүлдөрүнүн компьютердик оюндарды, өзгөчө тармактык оюндарды кызыгуу менен ойногондугу байкалат. Ал гана эмес компьютердик оюндар менен ооруп, психологиялык жактан жабыркагандар да жок эмес. Мындай берилгендик балдарды бир эле психологиялык жактан эмес жалпы ден соолугун жабыркатаары баарыбызга белгилүү. Z мууну бир абзацты толук окуганга чыдамы жетпейт, ал эми X, Y муундун өкүлдөрү "китепканада чоңойгон" муун. Мына ушул жерден коомду маалыматташтыруу шартындагы муундардын келишпестиги келип чыгат. Ар бир ата эне өз баласын жакшы болсо дейт, ар бир жогорку муун өзүнөн кийин ар тараптуу өнүккөн, билимдүү, тарбиялуу муунду калтырып кетсек дейт. Ал эми жаш муун алардын мындай жакшы ой-максаттарын, каалоо – тилектерин түшүнбөй келишпестиктер пайда болот.

Адабияттардын тизмеси:

1. Handbook of Social Problems. A Comparative International Perspective / ed. by G. Ritzer. Maryland, 2004. P. 8.
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/поколение_Z
3. https://www.web-canape.ru/business/vsya-statistika-interneta-i-socsetej-na-2021-god-cifry-i-trendy-v-mire-i-v-rossii/
4. Анцупов А. Я. Конфликтология : учеб. для вузов[Текст] / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. 2-е изд., перераб. и доп. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004.
5. Арынбаев Э.К. Экстремалдык кырдаалда аралыктан окутуунун проблемалары/ Э.К.Арынбаев, З.И.Көлбаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана- Бишкек, 2021.- № 5. – С. 98-103
6. *Глотов М.Б.*Социология: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по несоциологическим направлениям подготовки (гуманитарный и социально-экономический цикл) / М. Б. Глотов. - 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Академия , 2013.
7. Зиммель Г. Теория конфликтного функционализма / Г. Зиммель. М.: Academia, 1993. 415 с. С. 189.
8. Мид М. Культура и преемственность. Исследование конфликта между поколениями / М.Мид. Культура и мир детства. М., 1988.
9. Шамис Е. Теория поколений: необыкновенный Икс/ Е. Шамис М.: Издательство Синергия, 2017. 140 с. С. 25

УДК:80.355

РОЛЬ РУССКОГО ЯЗЫКА В КЫРГЫЗСТАНЕ.

Сатыбалдиев Мусабек Маматович ОшМПУ, старший преподаватель E-mail: musabek_smail@mail.ru
Турдубекова Эльвира Турдубековна ОшГУ, преподователь

Аннотация

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы русского языка, как языка просвещения и культуры. С развитием научно-технического прогресса и глобализации роль русского языка возрастает. В условиях рыночных отношений появилась необходимость изучать русский язык как родной. «Знание русского языка – великое благо для всех народов мира, так как оно дает возможность приобщиться к богатой русской литературе и чувствовать себя как дома, на необъятных просторах нашей планеты». О необходимости знания, изучения русского языка, приобщения к русской культуре говорили почти все прогрессивные деятели независимо от нации или народности, к которой они принадлежали: и грузины Илья Чавчавадзе. Акакий Церетели, Николай Николадзе, узбеки Фуркат, Гафур Гулям, и молдаване М.Когелничану, К.Нигруцци, И.Крянчэ, и татарин Г.Тукай, и азербайджанцы, и армяне, и украинцы, и другие.Высоко оценивал роль русского языка наш соотечественник Чингиз Айтматов.«Для меня русский язык не в меньшей степени родной, чем киргизский, родной с детства, родной на всю жизнь… Не могу припомнить, когда впервые услышал имя Пушкина, но мне кажется, что Пушкин всегда был и всегда будет. Я не представляю себе культуру современного человечества без чтения Пушкина. Мне посчастливилось впервые познакомиться со стихами Пушкина сразу на родном и русском языках. Это были сказки. И с тех пор Пушкин стал для меня навсегда своим, неотделимым человеком. Я прозаик, и, вероятно, поэтому мне больше всего полюбилась «Капитанская дочка» Пушкина и его «Повести Белкина».Я всякий раз вспоминаю «Капитанскую дочку» как триллер высокого мастерства и простоты, как историю целомудренной любви, преданности людей друг другу, верности их в самые трудные, крутые испытания судьбы. Поэзия Пушкина – лучший пропагандист и глашатай русского языка. Кто полюбит Пушкина, тот не может не полюбить русский язык».

Ключевые слова: русский язык, культура, просвещение, образование, наука, научно-технический прогресс, глобализация, рыночные отношения, родной язык, родное слово, совершенствование, миграционный процесс, человек, природа, понимание языка, восприятие, личность, уважение, любовь к языку.

ОРУС ТИЛИНИН КЫРГЫЗСТАНДАГЫ РОЛУ.

Аннотация

Бул макалада билим берүү жана маданият тили катары орус тилинин актуалдуу маселелери каралат. Илимий-техникалык прогресстин жана ааламдашуу-нун енугушу менен орус тилинин ролу жогорулап жатат. Рыноктук мамилелердин шартында орус тилин эне тил катары уйренуу зарыл болуп калды. «Орус тилин билуу — дуйненун бардык элдери учун зор бата, анткени ал орустун бай адабиятына кошулууга жана биздин планетанын кецири мейкиндиктеринде езун уйунде сезууге мумкундук берет». Кайсы улутка, кайсы улутка таандык экендигине карабастан дээрлик бардык прогрессивдуу ишмерлер билимдин, орус тилин уйренуунун, орус маданияты менен таанышуунун зарылдыгы женунде: грузиндер Илья Чавчавадзе. Акаки Церетели, Николай Николадзе, өзбектер Фуркат, Гафур Гулям, молдавандар М.Когельничану, К.Нигрузци, И.Крянче жана татар Г.Тукай, азербайжандар, армяндар, украиндер жана башкалар ролун жогору баалашкан. Орус тилдүү мекендешибиз Чыңгыз Айтматов “Мен үчүн орус тили кыргыздан кем эмес, бала кезден эне, өмүр бою эне... Пушкиндин атын биринчи жолу укканым эсимде жок, бирок мага ошондой сезилет. Пушкин болгон жана боло берет. Мен азыркы адамзаттын маданиятын Пушкинди окубастан элестете албайм. Мен биринчи жолу Пушкиндин ырлары менен эне жана орус тилдеринде дароо таанышуу бактысына ээ болдум. Бул жомоктор болчу. Ошондон бери Пушкин мен үчүн түбөлүк, ажырагыс адам болуп калды. Мен прозаикмин, ошон үчүн болсо керек, мага баарынан да Пушкиндин «Капитандын кызы» жана «Белкиндин повесттери» абдан жакты,

«Капитандын кызы» жогорку чеберчиликтин жана жөнөкөйлүктүн триллери катары, аруу махабаттын, аруулуктун баяны катары дайыма эсимде. адамдар бири-бирине берилгендик менен, аларды тагдырдын эң оор, тик сыноолорунда. Пушкиндин поэзиясы — орус тилинин мыкты пропагандисти жана жарчысы. Пушкинди суйген адам орус тилин суйбой коё албайт».

Негизги сөздөр: орус тили, маданият, билим берүү, билим берүү, илим, илимий-техникалык прогресс, ааламдашуу, рынок мамилелери, эне тил, эне сөз, өркүндөтүү, миграциялык процесс, адам, жаратылыш, тил түшүнүү, кабылдоо, инсан, урматтоо, сүйүү тил.

THE ROLE OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN KYRGYZSTAN.

Annotation

This article deals with topical issues of the Russian language as the language of education and culture. With the development of scientific and technological progress and globalization, the role of the Russian language is increasing. In the conditions of market relations, it became necessary to study Russian as a native language. “Knowledge of the Russian language is a great blessing for all the peoples of the world, as it makes it possible to join the rich Russian literature and feel at home in the vast expanses of our planet.”

Almost all progressive figures, regardless of the nation or nationality to which they belonged, spoke about the need for knowledge, the study of the Russian language, familiarization with Russian culture: and the Georgians Ilya Chavchavadze. Akaki Tsereteli, Nikolai Nikoladze, Uzbeks Furkat, Gafur Gulyam, and Moldavians M. Kogelnichanu, K. Nigruzzi, I. Kryanche, and Tatar G. Tukay, and Azerbaijanis, and Armenians, and Ukrainians, and others. Highly appreciated the role of the Russian language compatriot Chingiz Aitmatov. “For me, the Russian language is no less native than Kyrgyz, native since childhood, native for life ... I can’t remember when I first heard the name of Pushkin, but it seems to me that Pushkin has always been and always will be. I cannot imagine the culture of modern humanity without reading Pushkin. I was lucky for the first time to get acquainted with Pushkin's poems immediately in my native and Russian languages. These were fairy tales. And since then, Pushkin has become for me forever my own, inseparable person. I am a prose writer, and, probably, that is why I liked Pushkin's The Captain's Daughter and his Belkin's Tales the most. I always remember The Captain's Daughter as a thriller of high skill and simplicity, as a story of chaste love, devotion of people to each other, loyalty them into the most difficult, steep trials of fate.

Key words: Russian language, culture, education, education, science, scientific and technological progress, globalization, market relations, native language, native word, improvement, migration process, human, nature, language understanding, perception, personality, respect, love for language.

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы русского языка, как языка просвещения и культуры. С развитием научно - технического процесса и глобализации роль русского языка с каждым годом возрастает. В условиях рыночных отношений появилась необходимость изучать русский язык как родной. Понимание возрастания роли русского языка в современном мире есть необходимость эпохи и времени.

Особенно изучение русского языка в Кыргызстане открывает новые перспективы и возможности в решении самых важных проблем народного хозяйства. С усложнением орудий труда появились новые проблемы и вопросы в мире науки и техники. Мир требует, чтобы современный специалист поглубже освоил азы современней науки, техники и просвещения, культуры. По статистике 90% населения страны считают русский язык- родным. После распада СССР интерес к русскому языку ещё возрос. Действительно на деле русский язык- стал языком культуры и просвещения. Развитие общества всегда требует от молодого поколения прочного знания. В этом деле русский язык является своеобразным путеводителем и маяком в усвоении знаний современного мира. Русский язык помогает молодому поколению стать хорошим и добротным специалистом. Русский мир огромен.

Больше половины земного шара говорят и общаются на русском языке. Китайский язык считается мировым. Больше 2 миллиардов населения земного шара проживают в Китайской Народной республике. И в то же время китайский язык является древним. Но, несмотря на это, китайцы с глубоким уважением проявляет интерес к русскому языку и культуре. Китайцы начинают свой день с песнями «Катюша», «Подмосковные вечера». С энтузиазмом поют они русские народные песни. Поднимают свой дух и энергию, успешно работают они на всех участках народного хозяйства страны. Русский язык активно функционирует сегодня в странах Африки и Южной Америки, Австралии и Сирии. В последнее время интерес к русскому языку резко возрос. Сирийцы свободно говорят и общаются на русском языке.Многие страны мира отправляют в Российские Вузы своих кадров для получения добротного образования. После Октябрьской революции лучшие кадры Кыргызстана поехали в Россию учиться. Видные государственные и партийные деятели Кыргызстан, как И. Раззаков, Т. Айтматов, Ж. Абдрахманов, Ч.Айтматов, А.Массалиев, Т.Усубалиев и другие многие учились в лучших учебных заведениях Москвы и Ленинграда. После войны народное хозяйство Кыргызстана начинает бурно возрождаться.Многие выпускники Российских Вузов после окончания института активно трудились в сфере образования и культуры. Т. Океев, Ч. Базарбаев, С. Чокморов, У Айтиев, С. Жеенбеков, Ж. Омукеева, А.Осмонов, У. Мамытов, К. Маликов, Ч. Айтматов и многие другие стали известными людьми в нашей республике. Действительно русский язык даёт возможность приобщиться к богатой русской культуре. Об этом неоднократно говорили выдающиеся деятели культуры и просвещения Илья Чавчавадзе, Акакий Церетели, Николай Николадзе, Фуркат, Гафур Гулям, К. Нигруцци, И Крянчэ, Г.Тукай, Ч. Айтматов, К. Маликов, А. Осмонов, А. Токомбаев, Т. Сатылганов и многие другие. Высоко оценивал роль русского языка наш соотечественник Чингиз Айтматов: «Для меня русский язык не в меньше степени родной, чем Кыргызский родной с детства, родной на всю жизнь… На могу припомнить, когда впервые услышал имя Пушкина… Я не представляю себе культуру современного человечества без чтения Пушкина[1]».Русская литература, культура воспитали лучших сыновей и дочерей в годы советской власти. Изучая произведение Н. Островского «Как закалялась сталь» многие молодые люди подражали Павла Корчагина.После публикации произведений Н. Островского появились в колхозах и совхозах, в студенческих отрядах настоящие Корчагинцы. Книга Н.Островского «Как закалелась сталь» стала настольной книгой молодых людей Кыргызстана. С особой охотой мы читали произведения М. Шолохова «Судьба человека[2]». Образ Андрея Соколова, мужественного солдата советской армии вызвал восхищение и гордости за героизм, проявленный в годы войны. Читая строки рассказа «Судьба человека» мы невольно стали патриотами своего Отечества. Читая произведения А.С. Пушкина мы развивали в себе любовь к родной природе, Отечеству. Изучение русского языка и культуры даю возможность открывать новый мир в формировании личности человека. Известный Кыргызский писатель Кубанычбек Маликов писал: Меня увлекали глубокий реализм произведений русский классиков и их богатый образный язык. Творения Льва Толстого, Тургенева, Гоголя, Гончарова, Салтакова, Шедрина, Горкого, Чехова, Островского оказали огромное влияние наше творчество, на писательское будущее.Величие русского языка -дружба с русским миром, русской культурой и языком помогла нам, кыргызам, освоить нравственные ценности мировой культуры. Благодаря русскому языку кыргызы познакомились с такими шедеврами, мастерами зарубежной литературы, как Э.Золя, Д. Голсуорси, Б.Шоу, В.Шекспир, В.Гюго, Дж.Лондон, А.Барбюс, Г. Уэллс, Дж.Рид, Т. Манн, Р.Роллан, Э. Хеллингуей, Э. Потбье, Ж, Веллес, М. Пруст, Ги де Мопамман, А. Франс, Т. Шторм, Г. Кайзер, Гаунтман, Г.Манн, Генрик Ибсен, Э.Л. Вайнич, Дж. Редьярд Киллинг, Сервантес и многие другие. В результате учащиеся кыргызских школ развивали в себе лучшие нравственные черты характера.Говоря о роли русского языка Фридрих Этельс в статье «Эмигрантская литература» писал: «Знание русского языка-языка, который всемирно

заслуживает изучения и сам по себе, как один из самых сильных и самых богатых из живых языков[3]». Изучая произведения русских писателей и поэтов В.И.Ленин высоко оценивал роль русского языка. Он подчёркивал силу и мощь русского языка в деле воспитания молодого поколения. Он сам был противником пустословия, фразёрства. И призывал умело овладеть богатством русского языка[4].Благодаря русскому языку кыргызы открыли в себе новый мир, мир науки, культуры и техники.Сотни молодых учёных Кыргызстана стали докторами наук, уроженец, г. Узгена Ошской области С. Шарипов стал космонавтом, который совершил полёт в космос.Изучая русский язык и русскую культуру кыргызы обогатили свою лексику.И сегодня такие слова, как телевизор, самолёт, машина, космос, компьютер, радио, ручка, стол, стул, автомобиль, аэропорт, офицер, такси и многие другие активно употребляются в кыргызском языке. Общение с русским миром дало возможность учителям, педагогам Кыргызстана поглубже осваивать тайны русской народной педагогики. Она призывает к честности, правдивости, учит уважать и любить свое Отечество и уметь прощать человека, делать добро людям. Сегодня, мигранты, кыргызы, находясь в России своими глазами увидели и убедились, что русский народ и русская культура, русский язык являются самыми гуманными в мире. Многим мигрантам русский народ помог найти работу, трудоустроиться.Во время пандемии тяжело- больных Кыргызов в лучших больницах и лечебных учреждениях лечили. Когда шумела пандемия в Кыргызстане лучшие медики и врачи оказали практическую помощь медикам Кыргызстана. Оказали помощь медикаментозам, лечили тяжело- больных на местах. Каждый год тысячи выпускников средних школ поступают в лучшие Вузы России. Они учатся в бюджетных группах, получают стипендию, обеспечиваются общежитием.Российское Консульство и Посольство каждый год оказывают материальную помощь ветеранам вов и Афганистана. Лучшие студенты, преподаватели активно участвуют в конкурсах, олимпиадах, которые проводятся в России. В отдалённых сельских школах открываются классы с русским языком обучения по инициативе родителей и общественности. В районных центрах открываются школы с русским языком обучения. Несмотря на материальные трудности, некоторые родители сельской местности нанимают специальных машин, такси, чтобы возит детей в школы с русским языком обучения. Некоторые выпускники национальных школ дополнительно изучают русский язык в специальных курсах. В последнее время увеличивается количество детских садиков с русским языком обучения. Некоторые родители приглашают специально носителей русского языка в свои квартиры для воспитания и обучения своих детей. Сотрудничество с Россией с каждым годом расширяется. В последнее время в школах Кыргызстана стала практиковаться работа Российских волонтёров и педагогов. С прошлого года Россия начала строить более 40 общеобразовательных школ на территории Кыргызстана. Выпускники профтехучилищ после окончания учебы продолжают работать на заводах и фабриках России. Многие врачи, медики, учителя уезжают в Россию на заработки, тем самым они усваивают культуру русского народа, укрепляют дружбу кыргызов с русскими. Некоторые молодые юноши женятся на русских девушек, составляют интернациональную семью. Говоря о роли русского языка в современном мире, нам хочется сказать о роли Российских педагогов, наставников, которые отдают своё знание и опыт в деле обучения и воспитания студентам из Кыргызстана. Мы сегодня, находясь вдали от России, говорим: Спасибо вам уважаемые педагоги учителя, преподаватели, наставники Российских Вузов. Благодаря Вашего труда многие выпускники Российских Вузов стали лучшими специалистами. Поэтому мы выражаем Вам благодарности! Низкий поклон, Вам! Русский язык и культура русского народа проповедует идеи человечности, идеи нравственности и гуманизма. В своих страницах русская литература возвышает чувства патриотизма, призывает любить труд, презирает тунеядцев, разоблачает ложь, лицемерие, фальшь и др.Надо отметить, что многие русские пословицы и поговорки, фразеологизмы, афоризмы и др. помогают кыргызам в практике выбрать

правильные пути развития в человеческих отношениях. Пословицы: «Кто рано встаёт, тому бог даёт» , «Утро мудренее, чем вечера», «Труд кормит, а лень портит», «Береги честь с молоду» фразеологизмы: «Бить баклуши», «Кот наплакал», «Засучив рукава», «Как мокрая курица», «Кто работает, тот ест», «Спустя рукава», «Рукой подать» и другие речевые средства русского языка стали своеобразными компасами и азимутами кыргызов в практической деятельности в условиях рыночных отношений.Изучение русского языка не мешает кыргызам развивать кыргызские народные традиции, обряды и обычаи. Такие народные традиции, как Сармерден, Нооруз, Кок бору, айтыш комузистов и другие национальные спортивные состязания развиваются в полной мере. Знание русского языка в условиях глобализации помогает кыргызам изучать китайский, корейский, немецкий, английский, французский, японский и другие языки мира. В Кыргызстане в настоящее время функционирует проект многоязычия. Знание языков и культур народов мира помогает поглубже понимать духовный мир народов мира.Величайшие русские просветители, в частности, Л.Н.Толстой, И.С.Тургенев, А.М.Горький, А.П.Чехов, Н.А.Некрасов, А.Н. Островский, К.Д. Ушинский, М.Ломоносов и другие отмечали о высокой роли русского языка в современном мире.К.Д. Ушинский в замечательной статье «Родное слово» писал: в языке одухотворяется весь народ и вся его родина, голос родной природы…[5]». Таким образом, мы должны отметить, что с развитием общества происходит возрастание роли русского языка в международной арене. Появилась необходимость изучать русский язык как родной. Действительно, русский язык стал языком культуры и просвещения.

Литература

1. Айтматов Ч « Русский язык для меня – это дар судьбы» Бишкек .,2006г
2. Маликов К « Творческий путь К.Маликова» Фрунзе 1976г
3. Энгельс Ф « Собр соч» Том-2 Москва .,1967г
4. Ленин В.И «Об очистке русского языка» Собр.соч ., Том -1 Москва.,1956г
5. К.Д Ушинский «Родное слово» М.,1979г

УДК: 371.3(51)

БОЛОН ПРОЦЕССИНДЕ ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАЛАРЫНЫН КИЙРИЛИШИНЕ ХРОНОЛОГИЯЛЫК АНАЛИЗ

Аттокурова Анаркан Джалиловна, п.и.к., доц., Ош МУ, e-mail: anarkan.j@gmail.com
Акылбек к. Гулнура, магистрант, Ош МУ

Аннотация

Бул макалада Болон процессинин алкагында окутуунун натыйжалары түшүнүгүнүн кийрилишине хронологиялык анализ жүргүзүлгөн. Ал үчүн жогорку билим берүү министрлери тарабынан 2003-жылы Берлинде, 2007-жылы Лондондо, 2009-жылы Левен / Лувен-ла-Нев (Бельгия) шаарында, 2012-жылы Бухарестте, 2015-жылы Ереванда өткөрүлгөн коммюникелер талдоого алынып окутуунун натыйжалары жана ага негизделип иштелип чыгууга тийиш болгон европалык (улуттук) квалификациялык алкактарга байланыштуу иш-чаралар жана алдыдагы милдеттер каралган. Дублин дескрипторлоруна түшүндүрмө берилип Кыргыз Республикасынын Улуттук квалификациялык алкагы жана бакалавр, магистратура деңгээлдери үчүн окутуунун натыйжалары (дескрипторлор) келтирилди. Кыргыз Республикасынын Улуттук квалификациялык алкагынын кесиптик стандарттарды түзүүгө, жогорку кесиптик билим берүү стандарттарын жакшыртууга өбөлгө түзүп жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын жаңы баскычка көтөрүүдөгү ролу белгиленди.

Түйүндүү сөздөр: Болон процесси, окутуунун натыйжалары, хронологиялык анализ, коммюнике, квалификациялар алкагы

ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВВЕДЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБУЧЕНИЯ В БОЛОНСКОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В данной статье проводится хронологический анализ введения понятия результатов обучения в рамках Болонского процесса. С этой целью проанализированы коммюнике министров высшего образования, проходивщие в Берлине в 2003 году, в Лондоне в 2007 году, в Левене/Лувен-ла-Нев (Бельгия) в 2009 году, в Бухаресте в 2012 году и в Ереване в 2015 году и отмечены меры и предстоящие задачи, связанные с результатами обучения и европейскими (национальными) квалификационными рамками, разработанными на их основе Были разъяснены Дублинские дескрипторы и приведены результаты обучения (дескрипторы) по Национальной рамке квалификаций Кыргызской Республики уровня бакалавриата и магистратуры. Отмечена роль Национальной рамки квалификаций Кыргызской Республики в повышении качества высшего образования на новый уровень, через содействие в разработке профессиональных стандартов и совершенствовании стандартов высшего образования.

Ключевые слова: Болонский процесс, результаты обучения, хронологический анализ, коммюнике, квалификационные рамки.

CHRONOLOGICAL ANALYSIS OF THE INTRODUCTION OF LEARNING OUTCOMES IN THE BOLOGNA PROCESS

Annotation

This article provides a chronological analysis of the introduction of the concept of learning outcomes in the framework of the Bologna process. For this purpose, the communiqués of the Ministers of Higher Education held in Berlin in 2003, London in 2007, Leuven/Louvain-la-Neuve (Belgium) in 2009, Bucharest in 2012 and Yerevan in 2015 were analyzed and noted Measures and upcoming tasks related to learning outcomes and the European (national) qualifications frameworks developed on their basis The Dublin descriptors were explained and the learning outcomes (descriptors) for the National Qualifications Framework of the Kyrgyz Republic at the undergraduate and graduate levels were presented. The role of the National Qualifications Framework of the Kyrgyz Republic in raising the quality of higher education to a new level, through assistance in the development of professional standards and improvement of higher education standards, was noted.

Key words: Bologna process, learning outcomes, chronological analysis, communiqué, qualification framework.

Болон процессине катышуучу европалык 33 өлкөнүн билим берүү министрлери Жалпы европалык билим берүү мейкиндигин түзүү процессин баалоо, келечектеги багыттарды жана айкын милдеттерди аныктоо үчүн 2003-жылы Берлинде жолугушкан. Бул жолугушууда Болон Декларациясына кирген өлкөлөргө **окутуунун натыйжаларына негизделген жана** эмгек көлөмү, даярдоо деңгээли, **компетенциялары жана ишмердүүлүк багыттары баяндалган салыштырылуучу жана катарлаш квалификацияларды иштеп чыгуу сунушталган** [1]. Мында “Компетенция (Competence) — окутуу программасын/модулду өздөштүрүүнүн натыйжаларын билдирүүчү параметрлердин - билимдердин, билгилердин, **мамилелердин жана жоопкерчиликтин динамикалык айкалышы катары түшүнүгө болот.** Компетенция түшүнүгү формалдуу квалификацияны, ошондой эле билгилерди жана билимдерди жаңы кесиптик жагдайга “которуу” же инновацияларга жөндөмдүүлүктүн элементтерин камтышы мүмкүн” [2]. Министрлер Жалпы европалык билим берүү мейкиндиги үчүн квалификациялардын алкактык системасын түзүүнү, 2005-жылдан тартып дипломго жалпы европалык Тиркеме берүүгө милдетин алышкан. Мында “Квалификациялар алкагы (Qualifications framework) — Улуттук жана эл аралык деңгээлде таанылган

квалификациялардын деңгээлдер боюнча түзүмдөштүрүлүп системалуу баяндалышы, анын жардамы менен **окутуунун натыйжаларын өлчөө жана аларды өз ара байланыштыруу ишке ашырылып,** дипломдордун жана күбөлүктөрдүн шайкештиги орнотулат" [2].

Жогорку билим берүү министрлери Лондондо 2007-жылы болгон жолугушуусунда квалификациялык түзүмдөр Жалпы европалык билим берүү мейкиндигинде салыштырууну жана ачыктыкты камсыз кылып студенттердин ички жана тышкы мобилдүүлүгүн жеңилдеткен маанилүү курал экендиги, алар ЖОЖдорго **окуу натыйжаларына жана кредиттерге негизделген модулдарды жана окуу программаларын** иштеп чыгууга өбөлгө түзүп квалификацияларды жана мурунку окуунун бардык формаларын тануусун жеңилдетери белгиленген [3].

2010-жылга Жалпы европалык билим берүү мейкиндигинин квалификациялык түзүмүнө карата сертификатталган улуттук квалификациялык түзүмдөрдү Европа Кенешинин колдоосу менен толук ишке ашыруу милдети коюлган. Мында "Улуттук квалификациялар системасы (National Qualifications System) — эмгек рыногу тарабынан кызматкерлердин квалификациясына суроо-талапты укуктук жана институционалдык жөнгө салуу, билим берүү системасы жана окутуу тарабынан квалификацияларды сунуштоо механизмдеринин жыйындысы. Ал өз ара байланыштагы жана аракеттеги, бири-бирин толуктоочу төмөнкүдөй элементтерден турат:

1. Кесиптик ишмердүүлүк аймактары боюнча кесиптик стандарттар.
2. Кесиптик стандарттарды таануу (каттоо) нускамалары (эрежелери жана механизмдери).
3. Квалификациялардын улуттук алкагы.
4. Квалификациялардын сапатын камсыздоо системасы (анын ичинде баалоо жана тастыктоо жол-жоболору, б.а. формалдуу билим берүүдө, формалдуу эмес окутууда жана иш-тажрыйбада өздөштүрүлгөн квалификацияларды тастыктоо/далилдөө).

Ал эми 2009-жылга карата артыкчылыктуу багыттар катары **окутуунун натыйжаларына негизделген жана студентке борборлоштурулган окутууну өнүктүрүү** максатында Улуттук квалификациялык түзүмдөрдү, **окутуунун натыйжаларын жана кредиттерди,** өмүр бою билим алууну жана мурунку окуунун таанылышын интеграциялап кароо сунушталган.

Болон процессине катышуучу 46 өлкөнүн жогорку билим берүү министрлеринин конференциясы 2009-жылы Левен / Лувен-ла-Нев (Бельгия) шаарында өткөрүлгөн. Жетишкендиктер катары акыркы он жылда окутууга жана Жалпы европалык билим берүү мейкиндигинин эмгек жүктөмдөрүнө негизделген Улуттук квалификациялык алкактардын түзүлүшү белгиленген [4].

Бухарест Коммюникеси Жалпы европалык билим берүү мейкиндигине кирген 47 өлкөнүн жогорку билим берүү министрлери тарабынан 2012-жылы Болон процессинин ийгиликтерин баалоо жана Жалпы европалык билим берүү мейкиндигин андан-ары өнүктүрүүдөгү артыкчылыктуу багыттарды макулдашуу үчүн кабыл алынган [5]. Бухарест коммюникесинде Жалпы европалык билим берүү мейкиндигин бекемдөө үчүн **окутуунун натыйжаларын кийрүү зарылдыгы** белгиленип аларды өнүктүрүү, түшүнүү жана практикада колдонуу ECTSтин ийгиликтүү болушу, дипломго Тиркемелер, квалификацияларды таануу жана сапатты камсыздоо үчүн чечүүчү мааниге ээ экендиги баса көрсөтүлгөн. 2012-2015-жылдарга карата артыкчылыктуу багыттар катары **окутуунун натыйжаларына негизделген** квалификациялык алкактардын, ECTSтин, дипломго Тиркемелердин кийрилишин камсыз кылуу белгиленген.

Жалпы европалык билим берүү мейкиндигинин жетишкендиктерин талдап 2020-жылга карата артыкчылыктуу багыттарды аныктоо максатында 47 өлкөнүн жогорку билим берүү министрлери 2015-жылы 14-15-май күндөрү жолугушуп Ереван коммюникесин кабыл

алышкан [6]. Алдыдагы милдеттер катары кыска циклдин квалификацияларынын улуттук системаларда таанылышын камсыздоо үчүн Жалпы европалык билим берүү мейкиндигинин квалификациялар алкагына (QF-EHEA) Дублин дескрипторлору боюнча кыска циклди кийрүү кабыл алынган. Мында “Дескриптор термини квалификациялар алкагына тиешелүү жана квалификациянын түрдүү деңгээлдери үчүн **окутуунун натыйжалары** жалпыланып баяндалат. Дескрипторлордун системасы инварианттуу, б.а. конкреттүү билим берүүгө байланышпай, квалификацияларды салыштырууну жеңилдетет. Болон процессинде Европалык жогорку билим берүү квалификацияларынын алкагынын курамдык бөлүгү болгон Дублин дескрипторлору ишке ашырылат. Дублин дескрипторлору жогорку билим берүүнүн ар бир циклинде **окутуунун натыйжаларын** баалоого макулдашылган талаптар болуп жогорку билим берүүнүн улуттук системаларында көбүрөөк деталдаштыруу аркылуу колдонулушу мүмкүн” [1].

Дублин дескрипторлорунда 4 деңгээлдеги (кыска цикл, бакалавриат, магистратура, PhD) программаларды өздөштүрүүгө карата талаптар баяндалган. Квалификациялардын европалык алкагында окутуунун натыйжалары 8 деңгээл боюнча жазылган. Анын 6-деңгээли бакалавриатка, 7-деңгээли магистратурага, 8-деңгээл PhDге тиешелүү. Квалификациялардын жалпы европалык структурасында бул дескрипторлор окуу ишмердигинин негизги аспекттери боюнча “окутуунун натыйжалары” катары аныктамага ээ болушту [7].

2018-2040-жылдарга Кыргыз Республикасынын Улуттук өнүгүү стратегиясын ишке ашыруу максатында, Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн 2020-жылдын 18-сентябрындагы №491 "Квалификациялардын улуттук алкагын бекитүү жөнүндө" токтому менен улуттук квалификациялык алкак бекитилди. Ага ылайык квалификациянын деңгээлдери: 6 – бакалавриатка, 7 – магистратурага, 8 – Жождон кийинки окууга (илимдин кандидаты, философия илиминин доктору (PhD / тармак боюнча доктор квалификациясына жеткирүүчү программалар), 9 - Жождон кийинки окууга (илимдин докторунун квалификациясы) тиешелүү. Кыргыз Республикасынын Улуттук квалификациялык алкагында ар түрдүү деңгээлдерге тиешелүү окутуунун натыйжаларына талаптар төмөнкү аспекттерде берилген:

- билимдер;
- көндүмдөр;
- жеке компетенттүүлүк.

Төмөндө салыштыруу үчүн бакалавр жана магистратура деңгээлдери үчүн окутуунун натыйжалары келтирилди [8]:

Деңгээл	**Билим**	**Көндүмдөр**	**Жеке компетенттүүлүк (1 - өз алдынчалык, 2 - жоопкерчилик, 3 - байланыш)**
6	Жумуш жана окутуу тармагында теориялар менен принциптерди сынчыл түшүнүүнү камтыган кеңири интеграцияланган жалпы жана кесиптик билимге ээ.	Инновация-лык ыкмаларды камтыган ар тараптуу методдорго ээ жана аларды иштөө, окутуу жаатындагы татаал маселелерди чечүүдө тандап, колдонуу жана сынчыл ой жүгүртүү	1 - татаал иш-аракеттерди, процесстерди башкарат; 2 - иш же окутуу жаатында күтүлбөгөн шарттарда чечимдерди кабыл алуу, ошондой эле адамдардын же топтордун кесиптик өнүгүүсүн башкаруу үчүн жооп берет. Эксперттик топтордун ишине жана өнүгүүнүн

		көндүмдөрүнө ээ.	стратегиялык пландарын иштеп чыгууга катышат; 3 - иштиктүү байланыштарды жүзөгө ашырат жана өнөктөштүк мамилелерди колдойт
7	Жумуш же окутуу жаатында жогорку адистештирилген билимге жана илимий изилдөө методдоруна, ошондой эле чектеш тармактардагы жалпы жана кесиптик билимге ээ.	Илимий изилдөө жана / же инновациялык кесиптик ишмердүүлүктө стратегиялык тапшырмаларды, жаңы билимдерди өндүрүү, оригиналдуу идеялар жана / же илимий изилдөө маселелерин чечүүдө атайын жөндөмдөргө ээ.	1 - инновациялык ыкмаларды колдонуу менен татаал, күтүлбөгөн ишти же окуу чөйрөсүн башкарат жана өзгөртөт; 2 - күтүлбөгөн шарттарда чечим кабыл алууга жоопкерчилик тартат. Стратегиялык топтук көрсөткүчтөргө баа берет; 3 – эксперттик / кесиптик топтордун / уюмдардын ишин уюштурат, алардын ишинин натыйжаларын берет. Профилдик жана чектеш тармактардагы кесиптик талкууларды жүргүзөт. Ишмердүүлүктүн бардык чөйрөлөрүндөгү байланыш маселелерин чечет.

Бул документтин иштелип чыгышы кесиптик стандарттарды түзүүгө, жогорку кесиптик билим берүү стандарттарын жакшыртууга өбөлгө түзүп жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын жаңы баскычка көтөрүүгө негиз болору шексиз.

Адабияттар:

1. Берлинское коммюнике. Формирование общеевропейского пространства высшего образования. Коммюнике Конференции министров высшего образования. Берлин, 19 сентября 2003 годаhttps://docplayer.com/43029733-Berlinskoe-kommyunike.html
2. Глоссарий терминов Болонского процесса. 27 мая 2010 г. - 25 с.
3. Лондонское коммюнике министров высшего образования (17-18 мая 2007 года) https://www.sgu.ru/structure/analysis-procuring/uok/garantiya-kachestva/bolonskiy-process/londonskoe-kommyunike
4. Лѐвенское коммюнике (Лѐвен, Бельгия, 28-29 апреля 2009 г.) http://kb.nuos.edu.ua/repository/data/documents/Bol_proc/communique_leven_2009_rus.pdf
5. Бухарестское коммюнике https://bsu.by/upload/page/172223.pdf
6. Ереванское коммюнике https://enic-kazakhstan.edu.kz/uploads/bologna_files/15/file/10_erevan_2015.pdf?cache=1552993377

7. Алтыбаева М. Кесиптик билим берүүдө окутуунун натыйжаларын долбоорлоо маселелери: Окуу-методикалык колдонмо. - Ош, 2018. -224 б.
8. Кыргызстандын жогорку кесиптик билим берүү тутуму/ Түзүүчүлөр: Гульнара Чокушева, Эразмус + программасынын Кыргызстандагы улуттук координатору; Мирлан Чыныбаев, ф.-м.и.к., доцент, жогорку билим берүүнү реформалоо боюнча серепчи топтун төрагасы; Бурул Таштобаева, т.и.к., профессор, И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин окумуштуу катчысы. – 31 б.

УДК 37.032

ТРАНСФОРМАЦИЯ В УСЛОВИЯХ VUCA – МИРА

Булакбаева Мейрамгуль Кенесбаевна -
Казахский национальный женский педагогический университет,
кандидат педагогических наук, профессор, Алматы, Республика Казахстан.

Аннотация

Статья посвящена ситуации высокой неопределенности современного мира и системе образования в нем. Трансформация парадигмы мирового образования, вызванная пандемией, требует мобилизации современной школы в контексте специфического синтеза знаний, выраженных в компетенциях.

Одна из важнейших потребностей человека-стабильность. Однако её сейчас и не хватает в современном мире, особенно в условиях пандемии. В современном мире американские маркетологи дали этому определение VUCA-мир.

Ключевые слова: VUCA-мир, образовательная среда, образовательные технологии, информационные ресурсы, цифровая грамотность, дистанционное обучение

TRANSFORMATION IN THE CONDITIONS OF VUCA - THE WORLD

Annotation.

The article is devoted to the situation of high uncertainty in the modern world and the education system in it. The transformation of the paradigm of world education caused by the pandemic requires the mobilization of a modern school in the context of a specific synthesis of knowledge expressed in competencies.

One of the most important human needs is stability. However, it is now lacking in the modern world, especially in the context of a pandemic. In the modern world, American marketers have given this definition to the VUCA world.

Keywords: VUCA-world, educational environment, educational technologies, information resources, digital literacy, distance learning

Введение. В последние десятилетия система образования, как зарубежная, так и отечественная, начала меняться. Сегодня учебный процесс, по сути, стал играть роль большого механизма адаптации общества к VUCA-быстро меняющейся среде мира.

Мир превращается в единый образовательный мир. Технические, экономические и социальные инновации становятся важными элементами развития учебного процесса, когда образовательная среда выходит за пределы системы образования. Он перемещается в музеи, на образовательные экскурсии, использует различные информационные ресурсы. Развитие образовательной среды начинает менять программы, содержание школы и образовательные технологии. Нарушаются старые архаические методы передачи информации только от ученика к учителю через устный урок.

Цель исследования: теоретически обосновать и экспериментально доказать использование современных технологии в цифровом и дистанционном обучении.

Задачи исследования:

- уточнить сущностные понятия «VUCA», модель SPOD и BANI;
- определить особенности использование современных технологий.

Развиваются программы обучения в сети Интернет, организуются сетевые платформы обучения, создаются совместные программы с системой дополнительного образования (культура, спорт и др.). Образование «уходит, не уходит» из школы, но заставляет нас взглянуть на принципиально новую деятельность как учителя, так и ученика.

В современном мире неустойчивых идей каждый из нас является необходимой и важной частью этого мира. Однако, чтобы быть "на волне" с этим миром, его нужно понять.

В XXI веке нет отрасли, которая могла бы стать автономной. Например, экономика тесно связана с финансовой отраслью. Сфера, отвечающая за культуру, пересекается с социальной сферой. Поэтому первой особенностью современного мира является взаимозависимость и взаимосвязь. Но даже если все это произойдет, мир останется нестабильным.

Термин VUCA называется аббревиатурой (слово, состоящее из заглавных букв предложения):

V-Volatility (нестабильность)

U-Uncertainty (неопределенность)

C-сложность (сложность)

A-Ambiguity (неизвестность) [1].

Наша реальность была очень изменчивой (скорость изменения росла в геометрической прогрессии), неопределенной, непредсказуемой, сложной, противоречивой. Время реакции на одно событие сократилось, принятие решения теперь требует большой срочности, быстроты, ускорения. Сегодня мир и все его институциональные системы, включая систему образования, вынуждены жить в новых условиях. Если многие вчера сомневались в том, что и не способны на это согласие, то наступившая пандемия обострилась чувствами и другими временами, которые сделали для него очевидным и все.

Модель SPOD мира достигла значительного прогресса в развитии человека, но была неравномерной и понятной и предсказуемой [2].

S – steady (стабильность)

P – predictable (предсказуемость)

O – ordinary (простой)

D – definite (определенность)

Этот термин был придуман военными в двадцатом веке, затем он стал использоваться в управлении, а теперь используется повсеместно. Это понятие описывает нашу реальность, где сложность – это ответ на мир, который превращается в vuca. Постоянно меняющееся общество с каждым днем становится все нестабильнее, трудно прогнозировать определенные события мировой жизни, нетривиальные проблемы требуют творческих решений, нет четкой границы между «черным» и «белым», «плохим» и «хорошим».

Американский антрополог и футурист Джеймес Кашо говорит о наступлении BANI-мира в пандеймийную и постпандеймийную эпоху он характеризует как:

B – brittle (хрупкий)

A – anxiety (тревожный)

N – nonlinearity (нелинейный)

I – incomprehensibility (непостижимый) [3].

Решением современного вызова VUCA-мира являются следующие soft-skills (мягкие компетенции):

Volatility – Vision (Дальновидность). Возможность планировать желаемое будущее;

Uncertainty – Understanding (Понимание). Знать, понимать взаимосвязь и их понимание;

Complexity – Clarity (Ясность). Уметь обращать внимание на важные вещи и видеть их смысл;

Ambiguity – Agility (Ловкость).

Возможность быстрой навигации в меняющихся условиях. Важность Soft-skills в современном мире трудно переоценить: все успешные люди знают о важности Soft-skills и стремятся развивать их самостоятельно. При определении траектории обучения лучше выбирать навыки, используемые в различных сценариях будущего-универсальные /навыки они будут полезны как в кризисных ситуациях, так и в спокойное время.

Цифровой разрыв в образовании-это разница, возникающая между участниками образовательного процесса, которые не имеют доступа к Интернету и цифровым устройствам, инструментам, источникам и услугам в школе и дома [4]. Развитие информационных и коммуникационных технологий приводит к снижению технологического цифрового разрыва. Но между теми, кто активно использует цифровые технологии для выполнения продуктивной, творческой работы, и теми, кто пассивно использует их для выполнения традиционных повседневных функций, сохраняется неравенство.

Материалы и методы исследования: Для эффективного использования цифровых технологий в решении учебных и организационных задач организации образования используют различные средства: компьютерные программы, средства компьютерного тестирования, цифровые справочники, энциклопедии и словари, учебники и пособия, электронные библиотеки, электронные журналы и дневники.

Первые эксперименты по созданию виртуальной реальности (VR) с использованием цифровых технологий начались в США более полувека назад в Массачусетском технологическом институте. С тех пор идея VR практически не изменилась:

- компьютер создает изображение (трехмерное изображение, звуковой фон и т. д.);
- система отображения передает это изображение на ощущения оператора (пользователя) системы VR;
- датчики, прикрепленные к пользователю, собирают и передают информацию о действиях пользователя на компьютер (например, повернуть голову или изменить ее положение в пространстве);
- компьютер использует сформированную им виртуальную реальность и полученную информацию для изменения ее образа, который попадает (передается) в чувства пользователя.

Результаты исследования. В нашей исследовательской работе был проведен опрос на платформе Google form на тему применения современных технологий в цифровом образовании и дистанционном обучении. В опросе приняли участие 40 студентов. Проблем с заполнением анкеты не возникло.

Провели анализ по вопросам. В том числе предлагаем ответы на 3 вопроса. Например «как вы понимаете, что такое дистанционное обучение с использованием современных технологий?» на вопрос «почему?» ответил следующим образом. Мы дали сравнительные ответы для студентов более высокого уровня и студентов более низкого уровня.

Высокий		
№	ФИО	Ответы
1	Асан Айгерим	Дистанционное обучение – форма обучения, проводимая в сопровождении каких-либо дистанционных интернет-ресурсов между педагогом и студентом.
2	Муталипова Камилям	На мой взгляд, сейчас дистанционное обучение является правильным.Потому что в Алматы болеют многие люди после Covid-2019 люди стали больше болеть, поэтому я думаю, что дистанционное обучение верно для всех

		студентов
3	Жумагалиева З.Г	Дистанционное обучение,а не в образовательном учреждении
4	Бердибаева Сагира	В онлайн формате т.е. непосредственный контакт студента с преподавателями с помощью технологий.
5	Достаева Томирис	Я понимаю, что дистанционное обучение-это онлайн обучение на дому, где нет угрозы с использованием современных технологий.
6	Капалбаева Шырын	...сделать дистанционное обучение эффективным через различные платформы, например зум
7	Зиятбек Тогжан	Дистанционное обучение (ДО) - процесс получения знаний, умений и навыков, при котором целостная или определенная часть обучающих процедур осуществляется с помощью новых информационных и телекоммуникационных технологий независимо от территориального расхождения преподавателя и студента.
8	Жұман Айдана	Прохождение занятий по платформе Zoom Teams
9	Амангелди Мадина	Дистанционное обучение позволяет получить необходимые навыки и новые знания с помощью персонального компьютера и выхода в интернет
10	Инабат Иликова	Обучение с использованием сети Интернет, множества платформ

Высшее полное понимание-10 студентов. Дал полную информацию понятию дистанционное образование

Низкое		
№	ФИО	Ответы
1	Капалбаева Шырын	нет
2	Не знаю	білмеймін
3	Абикен Тумар	Обучение на расстоянии означает сохранение собственного здоровья
4	Марат Бибинур	Травление мозга детей по сети
5	Мусакулова Айжан	Не всем подходит
6	Асылай	Не знаю
7	Лаура Жумакосова	Очень низко принимаю
8	Қыдыржан Назира	Повышает поиск студента
9	Анетбай Айдана	В соответствии с требованиями времени каждый человек стремится к инновациям, будь то дистанционно

Низкий ответ - 9 студентов, так как считают, что дистанционное обучение нецелесообразным и не смогли дать полного определения.

Понимает – 10

Средний - 17

Не понимает - 9

Вывод: если делать выводы по 1-му вопросу, то понятия «дистанционное обучение» и «цифровая грамотность» объяснить не удалось.

На вопрос «Эффективно ли дистанционное обучение?» «да» и «нет» предлагалось ответить. Число тех, кто ответил «Да» - 27. «Нет»" - 13 студентов.

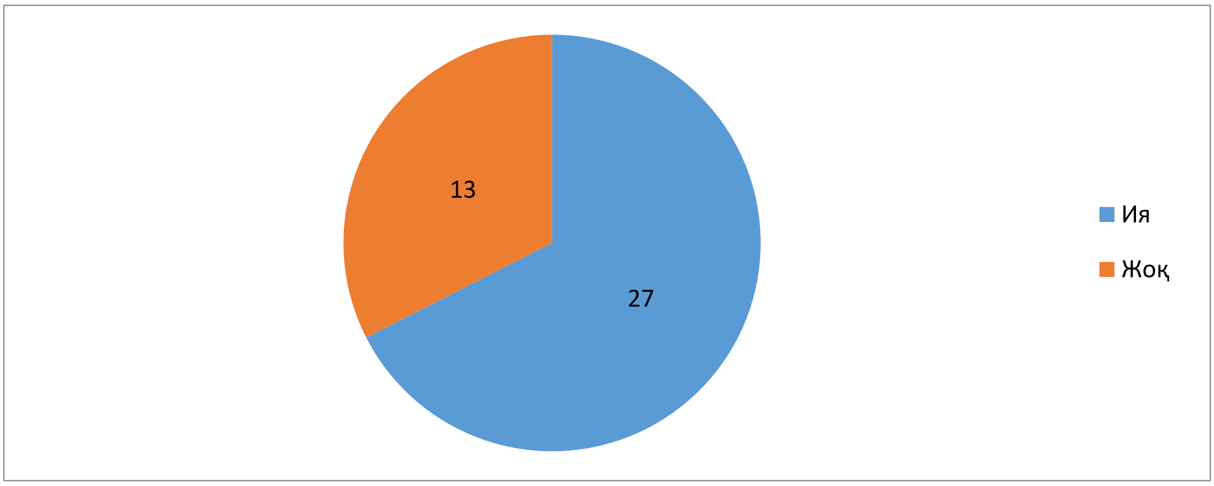

«Какие современные платформы, используемые в дистанционном обучении, вы узнали», ниже приведем схему ответа на один из вопросов.

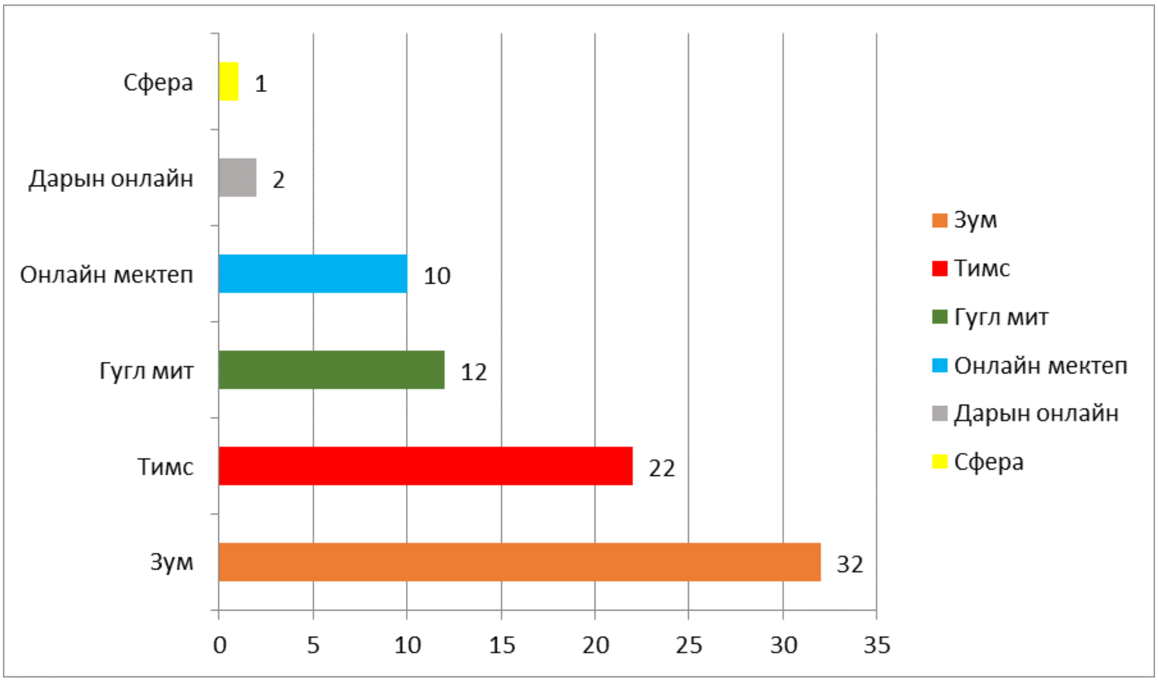

Выбрали несколько видов современных платформ, используемых в дистанционном обучении. В том числе лидирующая тройка:

1. ZOOM – 32 студента.
2. Teams – 22 студента.
3. Google Mit – 12 студентов.

Три пратформы были признаны студентами эффективными в дистанционном обучении.

Систематизируя ответы студентов выше, мы заметили следующие недостатки:

1. Не смог объяснить понятия «дистанционное обучение» и «цифровая грамотность».
2. Дать полную информацию о понятии современных технологий в цифровом образовании и дистанционном обучении.
3. Раскрыть взаимосвязь современных технологий, применяемых в дистанционном образовании.

Предлагаем тему проводимой работы *по вопросу 1.*

Тема: Понятия «дистанционное обучение» и «цифровая грамотность».

Цель: *провести 50 минут лекции со студентами по вопросу разъяснения понятий» дистанционное обучение «и» цифровая грамотность".*

Тема лекции:

Лекция по проблеме интерпретации понятий «дистанционное обучение» и «цифровая грамотность»

Итоговый результат: студенты понимают понятия «дистанционное обучение» и «цифровая грамотность», расширяют знания о преимуществах.

Предлагаем тему проводимой работы *по вопросу 2.*

Тема: Технология

Цель: *дать исчерпывающую информацию о понятии технологии, познакомить с современными платформами и провести разъяснительную работу.*

Методика *«Кинометафора» (Н.Баринова).*

Показать отрывок из видеосюжета по проблеме, составить кластер, связанный с понятием «технология», дать задание выразить свои мысли, мысли, дополнить понятие технологии.

Итоговый результат: в полной мере понимают понятие технологии, формируются знания о разграничении дистанционно используемых коммуникационных технологий.

Предлагаем тему проводимой работы *по вопросу 3.*

Тема: Современные технологии, применяемые в дистанционном образовании

Цель: *раскрыть взаимосвязь современных технологий, применяемых в дистанционном образовании.*

Методика «Джигсо» по Элиоту Аронсону обсуждение заданной темы внутри группы и групповая работа различными способами. Отправлять представителей в другие группы, обсуждать свою работу в группе, делиться идеями, развиваться.

«Информационные технологии», «технологии (методы), применяемые на уроках», «современные технологии (платформы)» разделяются на три группы по трем темам («начальная группа») и нумеруются от 1 до 3. После этого каждый из них в соответствии со своим номером проводит исследовательскую работу по теме и составляет кластер. Затем изменяется состав групп, формируются новые группы («экспертная группа»), в экспертных группах студенты комплектуются по своим номерам: представители выезжают в другие группы, презентуют свою работу, происходит групповое обсуждение.

Конечный результат: раскрывает взаимосвязь современных технологий, применяемых в дистанционном образовании.

Заключение и выводы. Подводя итог, можно сказать, что важной составляющей перехода к цифровой образовательной среде являются изменения педагогической практики, позволяющие внедрить ее в учебный процесс. В зависимости от степени изменений были приняты четыре уровня: «замещение» традиционных педагогических средств и их «улучшение», «изменение» и «преобразование»педагогической практики.

В процессе цифровой трансформации образования наряду с описанием новых образовательных результатов необходимо уточнять и переосмыслять традиционное содержание образования. Обновленное содержание образования должно предусматривать усвоение учащимися ограниченного набора основных или базовых понятий. Это позволяет избежать поверхностного изучения многих вопросов, не всегда связанных друг с другом, что является распространенным недостатком современных учебных программ.

Литература:

1. Булакбаева М.К., Сарсебай Ф.Б. Развитие критического мышления студентов колледжа в цифровом и дистанционном обучении /Наука и жизнь Казахстан. – Астана, 12/5 (151), 2020. – С. 132-136.
2. https://kirovipk.ru/wp-content/uploads/2020

3. https://secretmag.ru/enciklopediya
4. Обухова Н. И. VUCA-мир и образовательная среда //Вестник образования Научно-методический электронный журнал «Калининградский вестник образования». — 2021. — № 3. – С. 11-22.

УДК 659

БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИНИН ЭФФЕКТИВДҮҮЛҮГҮН ЖОГОРУЛАТУУДА МУЛЬТИМЕДИЯЛЫК КАРАЖАТТАРДЫН РОЛУ

Нуркан Меңдибаевна – ОшМПУ, магистр. nur_kg_93@list.ru

Аннотация

Бул макала заманбап билим берүү системасын маалыматташтыруу жана окуу процессинде мультимедианы колдонуу мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо маселелерине арналган. Макалада маалыматтык технологиялардын инструменттеринин тизмеси келтирилип, билим берүү процессинде колдонулган атайын мультимедиялык каражаттардын ролу каралган. Мындан тышкары, окутуу куралы катары мультимедианы колдонуу максаттары аныкталат, алардын негизги касиеттери, ошол эле учурда бул касиеттердин ичинен эң маанилүүсү катары интерактивдүү окуу процессин индивидуалдаштырууга жана студентти активдүү ишмердүүлүккө кошууга мүмкүндүк бере тургандыгы баса белгиленет. Мультимедиялык окуу куралдарынын мүмкүнчүлүктөрү да такталган, аларды колдонуу өз кезегинде окуу процессин уюштуруунун натыйжалуулугун жогорулатууга өбөлгө түзөт. Мультимедиа технологиялары билимдердин ар кандай түрлөрүн көрсөтүү жана иштетүү үчүн колдонулушу мүмкүн. Макалада студенттердин сабакта мультимедиялык окуу куралдарын колдонууга кызыгуусу, окуу процессинде заманбап техникалык каражаттарды колдонуу аркылуу окутуунун эффективдүүлүгүн жогорулатуу мүмкүнчүлүгү көрсөтүлгөн

Ачкыч сөздөр: маалыматташтыруу, маалыматтык технологиялар, мультимедиа, мультимедиялык технологиялар, мультимедиялык окуу куралдары, интерактивдүү доска, презентация, аудио, видеоклип, медиаыкма.

РОЛЬ МУЛЬТИМЕДИА В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация

Данная статья посвящена вопросам информатизации современной системы образования и выявлению возможностей использования мультимедиа в образовательном процессе. В статье перечислены средства информационных технологий и рассмотрена роль специальных мультимедийных средств, используемых в образовательном процессе. Кроме того, определены цели использования мультимедиа как средства обучения, основные черты которого, при этом наиболее важные из этих особенностей, позволяют индивидуализировать интерактивный процесс обучения и вовлечь учащегося в активную деятельность. Также уточнены возможности мультимедийных учебников, использование которых, в свою очередь, повысит эффективность организации учебного процесса. Мультимедийные технологии могут использоваться для отображения и обработки различных видов знаний. В статье показана заинтересованность учащихся в использовании мультимедийных учебников на уроках, возможность повышения эффективности обучения за счет использования в учебном процессе современных технических средств.

Ключевые слова: Информатизация, информационные технологии, мультимедиа, мультимедийные технологии, мультимедийные учебники, интерактивная доска, презентации, аудио, видео, медиа.

THE ROLE OF MULTIMEDIA IN INCREASING THE EFFICIENCY OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Annotation

This article is devoted to the issues of informatization of the modern education system and identifying the possibilities of using multimedia in the educational process. The article lists information technology tools and considers the role of special multimedia tools used in the educational process. In addition, the goals of using multimedia as a learning tool are defined, the main features of which, while the most important of these features, make it possible to individualize the interactive learning process and involve the student in active activity. The possibilities of multimedia textbooks have also been clarified, the use of which, in turn, will increase the efficiency of the organization of the educational process. Multimedia technologies can be used to display and process various types of knowledge. The article shows the interest of students in the use of multimedia textbooks in the classroom, the possibility of increasing the effectiveness of training through the use of modern technical means in the educational process.

Key words: informatization, information technologies, multimedia, multimedia technologies, multimedia textbooks, interactive board, presentations, audio, video, media.

“Ким эскини алпештеп, жаңыны аңдап-билсе, анда ал, мугалим боло алат”, — деп бекеринен айтылбаса керек элибизде. Биринчиден, бул – терең базалык билим алган окутуучу, мугалим. Ал өз сабагына абдан кызыгат, жоопкерчиликтүү мамиле жасайт. Ал өзүн-өзү өнүктүрүүгө ар дайым убакыт бөлөт. Жакшы психолог. Студент үчүн окутуучу – үлгү, туура багыт көрсөтүүчү, насаатчы, мыкты дос деп айтсак да болот. Анан дагы студент үчүн заманбап окутуучу — техникалык жактан сабаттуу, жашоодо жана окуу процессинде санариптик технологияны кантип колдонуу керектигин мыкты билген инсан. Бүгүнкү күндө санарип куралдары — окутуучу менен студенттин ортосундагы абдан жакшы окуу каражаттар болуп саналат. Айрыкча, аралыктан окутуу шарттарында. Билими бар алдыңкы окутуучуларга сабактарды кызыктуу жана мазмундуу уюштурууда мультимедиялык каражаттардын орду чон. Билим берүү чөйрөсүн санариптештирүүдө, дүйнөдө тездик менен өнүгүп келе жаткан жаңы мультимедиялык технологияларды колдоно билген мугалим атаандаштыкка туруштук бере алат. [3]

Алсак, окутуунун деңгээлин жогорулатууда жана санариптик каражаттарды колдонууда, аралыктан окутуу мезгилинде заманбап-санарип мугалимдин техникалык сабаттуулугу маанилүү ролду ойноду десем жанылышпайм.

XXI-кылым компьютердик технологиялар кылымы. Ошондой эле санариптештирүү дагы учур талабы. Жаңы технологияны иш жүзүнө ашыруу үчүн инновациялык методдорду колдонуу, окутууну оптимизациялоо, чыгармачылык менен иштөө, компьютерден жакшы пайдалануу маалыматтарды алуу, башкача айтканда чебер мугалим үчүн педагаогикалык технологияны жакшы билүүгө тийиш деп эсептесек болот.

Ошондуктан билим берүү тармагында, окутууда презентацияны колдонуу же презентациялык сабак - сабактын эффективдүүлүгүн арттыруу максатында материалдын жеткиликтүүлүгүн жогорулатат. Себеби окуучу бир эле учурда көрүү жана угуу каналдары аркылуу маалыматтарды кабыл алат. Изилдөөлөр көрсөткөндөй студент презентация убагында 20% угуу аркылуу маалыматты кабыл алат жана көрүү аркылуу 30% маалымат жеткиликтүү болт, ошентип жалпы кабыл алууну 50-65% га жогорулатат. Мындан сырткары электрондук китепчелер жана презентациянын колдонулушу окуучунун өз алдынча иштөөсүн жогорулатат жана сабакка болгон кызыгуусун арттырат. Ошол студентке туура багыт берүүдө педагогдордун медиа жана маалымат боюнча базалык компетенттүүлүгү жогору болушу керек. [2]

Азыркы учурда коомдун жана маданияттын маалыматташуусунун глобалдык процесси билим берүү системасына жаңы милдеттерди коюуда. Бул маселени чечүүдө маалыматтык технологияларды пайдалануу маанилүү орунда турат. Бул педагогдон билимди, жөндөмдү жана чеберчиликти талап кылат, башкача айтканда, маалыматтык жана

коммуникациялык технология жаатындагы компетенттүүлүк керек болот. Окуучунун интеллектуалдык, таанып-билүүчүлүк жана чыгармачыл потенциалын көтөрүү үчүн педагогдор өзүлөрү өнүгүшү керек.[1] Окуу-тарбиялоо процессине атайын максат менен заманбап маалыматтык каражаттарды кошуу, өз алдынча тарбия алууга, чыгармачылыкка, азыркы медиа дүйнөдө эркин багыт алууга көмөктөшөт. Заманбап мультимедиа адамдын айлана-чөйрөнү кабыл алуусунун комплекстүү каражаты болуп калды. Мультимедиалуулук, интерактивдүүлүк, моделдөө, коммуникативдүүлүк жана дилгирлик билим берүү багытындагы медиапродуктту жана билим берүүнүн маалыматтык технологиясын иштеп чыгууга шарттарды түзөт. Заманбап маалыматтык жана коммуникациялык технологиялар билим берүү процессин активдештирүүгө жана студенттин өз алдынча болушуна өбөлгө түзөт. Ага электрондук мультимедиа материалды жакшы кабыл алууга жана аны эске тутуп калууга мүмкүнчүлүк берет, кеңири тарбиялык мүмкүнчүлүктөргө ээ кылат, окуучулардын таанып-билүүчүлүккө шыктануусун калыптандыруусуна жардам берет. Электрондук мультимедианын окуу-тарбиялоо процессинде колдонулушу психологиялык-педагогикалык өзгөчөлүгүн эске алуу билим берүү системасын кайра куруга өбөлгө түзөт. Бул өзгөчөлүктөрдү түшүнүү жана эске алуу заманбап педагог үчүн өз ишмердүүлүгүн маалыматтык дүйнөдөгү заманбап өзгөрүүлөргө жана заманбап балдар менен өспүрүмдөрдүн жаңы маалыматтык муктаждыктарына шайкеш жүргүзүүгө мүмкүнчүлүк берет жана ошол эле учурда мугалимдин да өз алдынча изденүүсүнө шарттарды түзөт. Мугалим бул чөйрөдөгү ар кандай маселелерди чечүү процессин так жана туура уюштурага көнүгөт, өзүнүн жеке адискөйлүгүн жогорулатуу процессинде мультимедианы пайдалана алат.[4]

Демек, мугалимдердин көпчүлүгү мультимедия каражаттарын көрсөтмө курал катары гана колдонуп, анын башка дидактикалык, тарбиялык мүмкүнчүлүктөрүн көмүскөгө калтырып келе жатышат. Азыркы учурда максаттуу түрдө заманбап педагогду даярдоо абдан маанилүү, анын маалыматты кабыл алуу, визуалдык образдардын вербалдык көчүрмөлөрүн чиркештирүү, маалыматтын маанилик өзгөчөлүгүн түшүнүү жана аны практикалык ишмердүүлүгүндө пайдалана билүү жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүшүбүз керек. Мунун баары педагогдун маалыматтык компетенттүүлүгүн көтөрөт жана маалымат булактарын пайдаланууда мугалимдин эркиндигин көбөйтөт. Ошонтип, медиатехнология жаатындагы компетенттүүлүк – бул методика, ыкма, мультимедиялык каражаттарын иш жүзүндө өздөштүрө билүү, өзүнүн предметтин өнүктүрүү каражаттарына ээ болуу, аны долбоорлой билүү жана медиа жаратуунун индивидуалдык траектория программасын ишке ашыра билүү жөндөмү болуп саналат.

Мугалимдин маалыматтык компеттенттүүлүгүн калыптандыруу боюнча милдеттер төмөнкүлөр болуп саналат:

- медиатексттерди идентификациялоого жана интерпретациялоого үйрөтүү, медианы пайдалануунун ар кандай жолун сынап көрүүгө үйрөтүү, медиапродукт жаратууга үйрөтүү;
- медиабилдирүүлөрдүн маалыматтык мазмунун кабыл алуу, баалоо, түшүнүү жана анализдөөгө үйрөтүү;
- инсандын коммуникативдик жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү (вербалдык жана вербалдык эмес);
- сын көз менен ой жүгүртүү жана медиатексттин сапатын баалоо жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү;
- медиакаражаттардын, маалыматтык жана коммуникациялык технологиялардын жардамы менен чыгармачылык менен өзүн туюндуруу жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүгө жана анын методдоруна үйрөтүү.[4]

Санариптештирүү шартында педагогдон маалыматтык маданиятка ээ болуу талап кылынат, анын негизи болуп маалыматтык чөйрө жана анын иштөө мыйзамдары

туурасындагы мугалимдин билими, маалымат агымында туура багыт ала билүү болуп саналат.

Мында окуу процессин уюштуруунун зарыл шарты болуп педагогдун заманбап мультимедиалык каражаттардын мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө, заманбап жабдыктар жөнүндө билүүсү, сабагына колдонуучу көрсөтмө каражаттарын, өзүнүн жеке сайтын жаратуу тажрыйбасына жана методикасына ээ болуусу, өз ишмердүүлүгүндө заманбап окутуу каражаттарын туура колдоно билүүсү, электрондук презентацияларды сабагына даярдай билүүсү, интернет тармагынын мүмкүнчүлүктөрүн туура пайдалана билүүсү болуп саналат.

Ошентип мугалимдин чыгармачылыгын өстүрө турган мыкты дидактикалык каражаттардын бири болуп мультимедиа технологиясы эсептелет. «Мультимеда» түшүнүгү өзүнүн ичине төмөнкүлөрдү камтыйт: текст, мультипликация, графика, видео жана үн. «Мультимедиа» термини эки сөздүн кошулмасынан келип чыккан: multy (латын тилинен multum – көптөгөн, көп бөлүктөрдөн турган, курама) жана media (чөйрө, каражат). Ошентип «мультимедиа» термининин сөзмө сөз котормосу - «көптөгөн чөйрө» дегенди билдирет. Окутуу процессинде мультимедиялык ресурстарды жасоодо жана практикалык колдонууда студенттердин каалоосуна башкача айтканда керектөөсүнө негизделген позитивдүү мотивдерди калыптандырууга тиешелүү методологиянын багыты болуп саналат. Мультимедиялык ресурстарды колдонууга студенттердин мотивациясы жогору болгон учурда гана техникалык каражаттарды билим берүү потенциалын жогорулатуу максатында натыйжалуу пайдаланууга болот.[2]

Демек окутууну уюштуруунун салттуу формасы менен мультимедиялык технологияларды колдонуунун азыркы мезгил менен айкалышы окуу процессин натыйжалуу куруу үчүн шарттарды түзөт жана алардын ар биринин өзүнүн артыкчылыктары жана кемчиликтери бар. Мультимедианы колдонуунун негизги максаты билим берүү процессине негизделген педагогикадан (ККН) компетенттүү педагогикага өтүү, башкача айтканда студенттердин эбегейсиз зор когнитивдик жөндөмдүүлүктөрүн ачкан интерактивдүүлүк аркылуу окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү болуп саналат. Салттуу билим берүү негизинде маалыматтар вербалдык (материалды сызыктуу, абстрактуу жана болушунча майдалап берүү) түрдө берүүгө негизделген. Мында студенттерге окуганга жана окуганын оюнда кайра жаратууга көп убакыт талап кылынат жана так бекитилген формасы жана көлөмү – бардык студенттерге баяндоонун багыты бир, деталдардын деңгээли бир, маалымат берүүнүн татаалдыгы бир түрдүү болот. Бул жерде баарыбызга маалым болгон факт – адамдардын мээси визуалдык кабыл алууга багытталат, адамдар объектти карап маалыматты көз ирмемде эле алышат.[4]

Мында окутуунун өзүнчө методу катары видеоыкма саналат, аны билим берүү процессине, сабакты бышыктоодо, кайталоодо, жалпылоого колдонсо болот. Метод маалыматты визуалдык түрдө кабылдоого негизделген. Видеоыкма окуу процессин уюштурууга жана максаттуулугу менен айырмаланууга тийиш болгон өзүнө бир чоң талаптарды коңт. Видеоыкманы колдонгон мугалимден өзүнүн сабагында болуп жаткан маселеге студенттерди тартуу боюнча мыкты жөндөмдүүлүгүн, аларды багыттай билүүсүн, жалпылоочу жыйынтыктарды чыгара билүүсүн, ар бирине индивидуалдуу жардам бере билүүнү талап кылынат. Мугалимдин мультимедиалык презентацияларды пайдалануу менен сабак өтүүсү студенттерди билим алууга жакшы маанай жаратууга кызыктырат, окуу материалын аз убакытта баяндоо менен убакытты үнөмдөөгө шарт түзөт. Ошентип, мультимедиа-технологияларын пайдалануунун багыттары болуп интерактивдик доска, интерактивдик сурамжылоо системасы, ар кандай билим берүү программалары, мультимедиалык экрандар саналат.

Мультимедиянын маанилүү компоненти бул интерактивдүүлүк деп атасак болот. Адамдар көргөндөрүнүн 20% жана уккандарынын 30% гана эстеп калат. Ошондой эле алар көргөн жана уккан нерселердин 50% жана ошол эле учурда көргөн, уккан жана өздөрү

жасаган нерселердин 80% эсинде сактап калышат. Мугалимдердин иштелмелерин видеомаалымат же анимация менен айкалыштыруу студенттердин мугалим тарабынан берилген окуу материалынын мазмунуна көңүлүн бурат жана жаңы темага болгон кызыгуусун арттырат. Сабак кызыктуу жана эмоционалдуу болуп, эстетикалык канааттануу алып келет жана мугалим тарабынан берилген маалыматтын сапатын жогору болот. Ошол эле учурда окуу-тарбия процессинде мугалимдин ролу бир топ алдыга жылат. Мугалим окуу материалынын эң татаал фрагменттерин талкуулоого басым жасоо менен сабак учурундагы убактысын эффективдүү пайдаланат.[5]

Айта кетчү нерсе мультимедианы колдонуунун өзгөчө учуру видеоклиптер болуп саналат. Видео маалыматты жана анимацияны колдонуу билим берүү процессинин эффективдүүлүгүн бир топ жакшыртышына шарт түзөт. Окуу процессин визуализациялоого, анимациянын натыйжаларын көрсөтүүгө жана реалдуу убакыт режиминде ар кандай процесстерди симуляциялоого эң көп салым кошкон бул фильм, тагыраак айтканда, кичинекей билим берүүчү фрагмент. Туруктуу иллюстрация, таблица үйрөнүүгө жардам бербесе, көп өлчөмдүү кыймылдуу фигура, анимация, видеоклип жана башка көптөгөн нерселер маалыматты толук кандуу түшүнүүгө жардам берет. Бирок видеомаалыматтарды колдонууда сабактын темптерин сактоону унутпаш керек.

Демек, санарип мугалим компьютердин жардамы менен сабакты пландаштырууда өз жөндөмдүүлүктөрүнө жараша төмөнкүдөй нерселерди жасай алат:

1. Сабактын ар кандай этабында пайдаланууга боло турган программалоо тилинин жардамы менен программалык продуктуларды жасай алат.
2. Сабакка даярданууда же өтүү учурунда даяр программалык продуктуларды (энциклопедия, окутуучу программалар) пайдалана алат.
3. PowerPoint, MicrosoftOffice пакеттеринде электрондук презентацияларын колдоно алат. Электрондук презентациялар мугалимге минималдык даярдык жана өтө көп убакыт сарптабай туруп көрсөтмө материал даярдоого мүмкүнчүлүк берет.
4. Сабакты түзүүдө маалыматтык базалар системасын пайдалана алат.
5. Ар кандай таркатма жана дидактикалык материалдарды даярдоодо Word текст редакторун пайдалана алат.
6. Компьютердик тесттерди жана диагностикалык комплекстерди пайдалана алат. [5]

Жогоруда сөз болгон билим берүү процессинде ар түрдүү мультимедиалык каражаттарды натыйжалуу пайдалануу учурдагы билим берүү системасына дал келсе анда сабактын максатына жетишүүгө болот.

Жыйынтыктап айтканда, маалыматтык технологияларды, мультимедиялык каражаттарды колдонуу менен окутуунун артыкчылыктары жөнүндө төмөндөгүлөрдү айткым келет:

- муғалимдин жандуу эмгегинин натыйжасында өндүрүмсүз чыгымдарын кыскартууга мүмкүндүк берет;
- студенттерге окуунун траекториясын эркин тандоого кеңири мүмкүнчүлүктөрдү берет;
- окуучуларга дифференциалдык мамилени болжолдойт;
- окутуунун натыйжаларына мониторинг жүргүзүүнүн жана баалоонун натыйжалуулугун жана объективдүүлүгүн жогорулатат;
- "студент - мугалим" мамилесинде үзгүлтүксүз байланышты кепилдейт;
- билим берүү ишмердүүлүгүн индивидуалдаштырууга көмөк көрсөтөт (окуу темпин дифференциялоо, окуу тапшырмаларын аткарууда кыйынчылыктар ж.б.);
-окуу мотивациясын жогорулатат;
- окуучулардын өндүрүштүк, чыгармачыл ой жүгүртүү функцияларын, интеллектуалдык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрөт, ой жүгүртүүнүн оперативдүү стилин калыптандырат.

Мультимедиялык каражаттар студентти даяр окуу материалын карап чыгуучу гана эмес, аны түзүүгө, трансформациялоого жана оперативдүү колдонууга катышууга да

мүмкүндүк берет. Мультимедиялык каражаттар билим берүү процессин уюштурууда жана башкарууда кеңири мүмкүнчүлүктөрдү түзүп берет .

Демек, мультимедиялык технологияларды колдонуу окуу процессин уюштурууда, ошондой эле студенттердин чыгармачыл жөндөмдөрүн өнүктүрүүдө жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачат; окутуучуларга ар кандай дисциплиналар боюнча лекциялык сабактарды, практикалык жана лабораториялык иштерди жүргүзүү үчүн ыңгайлуу курал, анткени бул, жогоруда айтылгандай, билим берүү жана өнүгүү программаларын, презентацияларды, мультимедиялык окуу куралдарын, фильмдерди, ж.б. колдонууга мүмкүнчүлүк берет.

Адабияттардын тизмеси:

1. Бекбоев И, Алимбеков А.-Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы
2. Информатика жана маалымат технологиялары “Усулдук колдонмо” Бишкек 2016
3. Кут билим гезити. Заманбап мугалимдин техникалык сабаттуулугу. 08.05.2020
4. Медиа жана маалыматтык сабаттуулук: мугалимдерге арналган ресурстук китеп. 2019.
5. Фатхудинова Р.Р. “Окуу процессинин эффективдүүлүгүн жогорулатууда мультимедиялык технологиянын ролу». 22.02.2013

УДК:37.011.31

ОНЛАЙН ОКУТУУ ЖАРАЯНЫНДА КЕНЖЕ КЛАСС ОКУУЧУЛАРЫНЫН ИНСАНДЫК КАЛЫПТАНУУСУНДАГЫ ТОСКООЛДУКТАР ЖАНА АЛАРДЫ ЧЕЧҮҮНҮН ЖОЛДОРУ

Урайымова Гулгакы Мурзалиевна – Баткен мамлекеттик университети Кызыл-Кыя гуманитардык-педагогикалык институту, улук окутуучу. e-mail: ugulgaky76@mail.ru.
Султанова Фарида Абдрахмановна – Баткен мамлекеттик университети Кызыл-Кыя гуманитардык-педагогикалык институту, Орто кесиптик билим берүү бөлүмү, окутуучу. e-mail: farida.sultanova.19@bk.ru.

Аннотация

Бул макалада онлайн окутуу жараянындагы кээ бир көйгөйлөр жана аларды чечүүгүн жолдору жөнүндө сөз болду. Ошондой эле кенже класстын окуучуларынын курактык өзгөчөлүгү, алардын физиологиялык өнүгүүсүндөгү өзгөчөлүктөр, ата-эне, мугалим, курбу достору менен мамилесиндеги өзгөзөлүктөр каралды. Инсан катары калыптануусундагы, өнүгүүсүндөгү таасир берген факторлор. COVID-19 пандемиясынын бүткүл дүйнөгө анын ичинде Кыргызстандагы билим берүү тармагына тийгизген таасири. Онлайн окутуу жараяныдагы жаралган тоскоолдуктар, аларды жоюудагы педагогикалык-психологиялык кеңештер. Окутуунун жаңы форматына ыңгайлашууда мугалим, ата-эне жана окуучу ортосундагы байланышты бекемдөө. Түрдүү тоскоолдуктарды жоюуда кенже класстын окуучуларына эки тараптуу моралдык жактан колдоо. Кенже мектеп курактагы окуучулардын онлайн форматта окутуунун натыйжасында канчалык инсандык жана физиологиялык жактан өнүгүүдөгү тоскоолдуктар . Балдардын жогорку эстетикалык сезимдерин жана табиятын калыптандыруу коом менен жандуу байланышты талап кылат. Баланын инсандык сапаттары социалдык коомдо психикалык, моралдык, эстетикалык жана эмгек тарбиясын алуу менен калыптанат.

Негизги сөздөр: кенже класс окуучусу, мектеп, мугалим, ата-эне, тарбия, онлайн окутуу, педагогика, психология, коом, тарбия, инсан, пандемия.

ПРЕПЯТСТВИЯ В ЛИЧНОСТНОМ РАЗВИТИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЯ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация.

В данной статье рассматриваются некоторые проблемы в процессе онлайн-обучения и пути их решения. Также учитывались возрастные особенности младших школьников, особенности их физиологического развития, особенности взаимоотношений с родителями, учителями, сверстниками. Факторы, влияющие на формирование и развитие личности. Влияние пандемии COVID-19 на мир, в том числе на образование в Кыргызстане. Препятствия в процессе онлайн обучения, педагогические и психологические советы, как их преодолеть. Укрепить отношения между учителем, родителем и учеником в адаптации к новому формату обучения. Двусторонняя моральная поддержка младших школьников в преодолении различных препятствий. Препятствия личностному и физиологическому развитию младших школьников в результате онлайн-обучения. Формирование высоких эстетических чувств и характера у детей требует живой связи с социумом. Личность ребенка формируется в социальном обществе путем умственного, нравственного, эстетического и трудового воспитания.

Ключевые слова: младший школьник, школа, учитель, родитель, воспитание детей, онлайн обучение, педагогика, психология, общество, воспитание детей, личность, пандемия.

THE OBSTACLES IN PERSONAL DEVELOPMENT OF YOUNG PUPILS IN THE PROCESS OF ONLINE LEARNING AND THEIR SOLUTIONS

Annotation.

This article discusses some of the problems in the process of online learning and ways to solve them. The age characteristics of younger schoolchildren, the characteristics of their physiological development, the characteristics of relationships with parents, teachers, and peers were also taken into account. Factors influencing the formation and development of personality. The impact of the COVID-19 pandemic on the world, including education in Kyrgyzstan. Obstacles in the process of online learning, pedagogical and psychological advice on how to overcome them. Strengthen the relationship between teacher, parent and student in adapting to the new learning format. Bilateral moral support for younger students in overcoming various obstacles. Obstacles to personal and physiological development of primary school students as a result of online learning. The formation of high aesthetic feelings and character in children requires a live connection with society. The child's personality is formed in social society through mental, moral, aesthetic and labor education.

Key words: junior student, school, teacher, parent, parenting, online learning, pedagogy, psychology, society, parenting, personality, pandemic.

Киришүү

Заманбап коомдо жаш муунду тарбиялоонун негизги максаттарынын бири – инсандык сапаттарын калыптандыруу, анын ар тараптуу жана гармониялуу өнүгүшүн камсыз кылуу менен бирге келечекке позитивдүү, активдүү келечек ээлерин даярдоо болуп эсептелет.

Бул макалада биз башталгыч класстын окуучуларынын жеке инсандык сапаттары онлайн окутуу жараянында кантип калыптанганын, инсандык сапаттарын калыптандырууда кандай тосколдуктар пайда болгонун жана бул тосколдуктарды кантип чечүү керектигин баса белгилөөгө аракет кылабыз.

Инсан кантип өнүгөт, кандай факторлор анын калыптанышына таасир этет?

Инсандык өнүгүү теориясы советтик педагогиканын алгачкы жылдарынан тарта иштелип чыгып, калыптана баштаган. Н.К.Крупская, А.В.Лунагарский, П.П.Блонский, А.С.Макаренко, С.Т.Шацкий кийинчерээк Н.К.Гончаров, Ф.Ф.Королев, Э.И.Моносзон жана В.А.Сухомлинский сыяктуу советтик көрүнүктүү педагогдор инсан калыптанышын изилдөөгө өзгөчө олуттуу салым кошушкан. Инсан түшүнүгүнүн такталуусу педагогика үчүн абдан маанилуу болуп эсептелет. Чынында эле, билим берүү объектиси катары «инсан» деген эмне, бул түшүнүк менен «адам» түшүнүгүнүн ортосунда кандай байланыш бар

экендигин улуу педагог жана психологдордун өздөрүнүн изилдөөлөрүнүн жыйынтыгында калтырылган пикирлеринен билебиз.[10]

Изилдөө материалдары жана усулдары.

Биринчиден адамдын жалпы өнүгүүсүндө бири-бири менен байланышкан эки багыт бар экендигин белгилей кетүү керек – биологиялык жана социалдык. Адамдын төрөлгөндөн баштап өнүгүү процессине кайрылсак бул эки багытты так байкаса болот. Бирок, адамдын биологиялык өнүгүү процесси, аны коомдук жандык катары мүнөздөгөн көптөгөн социалдык касиеттерге жана сапаттарга ээ болуу менен тыгыз айкалышканын билебиз. Адам биологиялык жандык катары, жашоо процессинде, өзүнүн социалдык маңызын мүнөздөгөн көптөгөн социалдык касиеттерин жана сапаттарын өндүрөт жана өнүктүрөт. Демек, «адам» түшүнүгү анын биологиялык жана социалдык касиеттерин жана сапаттарын айкалыштырат. «Инсан» түшүнүгү адамдын социалдык касиеттерин жана сапаттарын гана камтыйт, алар сөз, аң-сезим, ар кандай адаттар ж.б.,алар аны коомдук жандыкка айландырат. К.Маркс «"өзгөчө инсандыктын" маңызы канында эмес, абстракттуу физикалык табиятында эмес социалдык сапатында» деп жазган. [9]

Ошентип «инсан» түшүнүгү адамдын социалдык маңызын мүнөздөйт жана анын өмүр бою калыптанган коомдук касиеттеринин жана сапаттарынын жыйындысын билдирет. Чөйрөнүн факторлору – бул адамга түздөн – түз жана кыйыр таасир эткен бардык нерселер: үй-бүлө, бала бакча, мектеп, мектеп жамааты, мугалимдин личносту, жаштар бирикмелери, массалык маалымат каражаттары, китептер ж.б.

Алар төмөнкүлөрдү камтыйт: микрочөйрө – бул түздөн-түз төрөлгөндөн баштап адамды курчап турган чөйрө жана анын өнүгүшүнө олуттуу таасир тийгизет (ал атап айтканда төмөнкүлөрдү камтыйт: үй-бүлө, ата-энелер, жашоо шарттары, оюнчуктар, ал окуган китептер ж.б.); мезосистема – тарбиянын таасирдүүлүгүн аныктаган жана олуттуу таасир эткен ар кандай турмуштук тармактардын ортосунда өнүгүп жаткан өз-ара мамиле (аларга мисалы: мектеп жана үй-бүлө; үй-бүлө мүчөлөрү кирген бирикмелер; балдар өз убактысын өткөрүп жаткан үй-бүлө жана сырткы чөйрөсү ж.б. кирет). Мектеп окуучуларынын личностун калыптандырууда тарбиялоо чөйрөсү катары өзгөчө маанилуу фактор болуп мектеп эсептелет. [8]

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары жана аларды талкулоо

COVID-19 пандемиясы тарыхта билим берүү тутумунун үзгүлтүккө учурашына алып келген эң ири кесепеттердин бири болду. Дүйнөнүн 190дон ашуун өлкөсүнө жана анда жашаган 1,6 миллиард билим алуучуларга таасирин тийгизди. 2020-жылдын 11-мартында Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму COVID-19 пандемиясы жөнүндө анын жалпы жер шарына жайылуусун жар салды. Аталган жылдын 12-мартында Кыргыз Республикасынын Өкмөтү коомдук иш-чараларга тыюу салгандыгын жарыялаган. Кыргызстанда пандемиянын жайылышына байланыштуу онлайн окутууга өтүү мамлекеттик билим берүүгө гана эмес жеке менчик билим берүү мекемелери үчүн да чоң сыноо болду. Кээ бир билим берүү мекемелеринде техникалык каражаттардын жана кадрлардын жетишсиздигинен улам окутуу үзгүлтүккө учурады. Бул жараяндын алкагында, окутууну аралыктан жүргүзүү жана заман талабына ылайык ыкчам, эффективдүү уюштуруу үчүн билим берүү мекемелерин заманбап техникалык каражаттар менен камсыз кылуу гана эмес, аларды пайдалана билүү, реалдуу режимде колдонуу негизги маселеге айланды. 2020-жылы жаздын биринчи күндөрүндө Кыргызстанга корона вирус жетти жана медицина, билим берүү жана өлкөнүн экономикасындагы кырдалдын бардыгын чектеди. COVID – 19 таркалган учурдан баштап Кыргыз Өкмөтү оорунун алдын алуу боюнча чараларды көрө баштады жана санитардык – карантиндик көзөмөлдөө күчөтүлдү. Пандемия дүйнөнү титиретти. Мындай жагдайга эч ким даяр болгон эмес. Бул дүйнө жүзүндөгү адамдарга катуу сыноо болду. Пандемия COVID – 19 себеп окуучуларга жана студенттерге онлайн окууга ылайыкташууга туура келди. Бул милдет окуучу үчүн да мугалимдер үчүн да жеңил болбоду.

Мектеп мугалимдери менен кошо окуучулар да онлайн окутуу үчүн психологиялык жактан даяр эмес болчу, түрдүү кыйынчылыктар келип чыкты.

Онлайн окутуу башталганда көптөгөн үй-бүлөлөр интернет байланышынын жана айыл жеринин кээ бир аймактарда телевизордун жоктугунан да кыйынчылыктарга туш келишти. Ата-энелерге чоң жүктөм түшүп алар балдардын сабактарына көбүрөөк убакыт жана көңүл бурууга туура келди.

Кенже мектеп окуучуларынын көпчүлүк бөлүгү өз көңүлүн бура албайт, алар бардык иш-аракеттерин башкара албайт. Башталгыч класстардын окуучуларынын психикасы өз алдынча окуу үчүн жетиштүү өнүккөн эмес. Малыматтарды издөө жана талдоо үчүн көндүмдөргө ээ эмес. Албетте мындай көйгөйлөр, ата-энелер мугалимдин ролун аткарууга келди. Натыйжада балдардын окууга болгон кызыгуусунун төмөндөшүнө алып келет.

Дистанттык окууга өтүү менен балдарда окуу процессинде өз ара аракеттенүүдө зарыл социалдаштыруу көндүмдөрү жоголду. Окуучулар арасындагы жандуу байланыш жок болду. Мектеп ортосунда жандуу байланыштын жоктугу олуттуу жоготуу, анткени мектепте балдар тышкы дүйнө менен өз ара мамилеге үйрөнүшөт, коомго кошулат, жаңы чөйрө менен байланышы кеңейет. Баланы адеп-ахлактык жактан тарбиялоо мектепке чейин эле үй-бүлөдө башталат бирок бала коомдо жолдошторунун журум турумун, мамиле маданиятын көрүп гана өзүнө жыйынтык чыгарат. [7]

Салттуу окутуу жараянында кенже мектеп окуучусунун психикасы интенсивдүү түрдө өнүгүп, инсандык сапаттары калыптанат. Биргелешкен окуу иш процессинде балдарда жаңы өз ара маамилелер күзөтүлөт. Мектепте жаңы өткөрүлгөн бир нече апта окуудан кийин биринчи класс окуучуларынын көпчүлүгүндө уялуу, чечкинсиздик (нерешительность) жаңы таасирленүү (впечатление) көлөмү жоголуп кетет. Алар парталаштарынын журум-турумуна кылдаттык менен карай башташат, кызыкчылыктары окшош болгон классташтары менен байланыш түзүшөт.[3]

Кенже класс окуучуларынын маамилесинин мүнөздүү өзгөчөлүгү, алардын достугу, эреже катары, сырткы жашоо шарттарынын жалпылыгына жана кызыкчылыктарынын туш келишине негизделет (балдар бир партада отурушат, бир үйдө жашашат, укумуштуу (приключенческая) адабияттарга кызыгышат ж.б.). Тогуздан он жашка чейинки балдар өзүнүн эпчилдиги, тапкычтыгы жана кайраттуулугуна берилген классташтарынын баасына абдан кызыгышат жана бул баа өзүнүн каалоосуна карама-каршы болсо тынчсызданышат. Бирок мындай тынчсыздануу кыска мөөнөттүү жана эң башкысы чоңдор же мугалим тарабынан жеңил өзгөрөт. Салттуу окутуу жараяны мугалимге балдар менен жекече иш алып барууга мүмкүнчүлүк берет.

Практика көрсөткөндөй, COVID – 19 пандемиясынын онлайн окутуу жараянында башталгыч класстын окуучулары бир канча кыйынчылыктарга дуушар болушту, коом менен жандуу байланыштын жоктугунан интеллектуалдык жана руханий жактан начар өнүгүп жатканына күбө болуп жатабыз.

Кенже мектеп курактагы окуучулардын онлайн форматта окутулушунун натйжасында канчалык инсандык жана физиологиялык жактан өнүгүүдө артта калып жаткандыктары баарыбызга белгилуу. Балдардын жогорку эстетикалык сезимдерин жана табиятын калыптандыруу коом менен жандуу байланышты талап кылат. Баланын инсандык сапаттары социалдык коомдо психикалык, моралдык, эстетикалык жана эмгек тарбиясын алуу менен калыптанат.

Л.Н.Толстой адамдын өнүгүүсүн мөмөлү дарактын өсүшү менен салыштырган. Анткени, түз мааниде аны өстүргөн адам эмес, өзү өсөт. Ал бир гана топуракты жумшартат, жер семирткичтерди чачат, кошумча бутактарды алат, башкача айтканда, анын өзүн өнүгүшүнө өбөлгө түзүүгө жана ага дем берүүчү зарыл тышкы шарттарды түзөт. [6]

Онлайн окутуунун оң жана терс жактары жөнүндө социалдык коммуникациялык тармактарда ар түрдү контенттер жарыяланып жатат, бирок биз бул түрдөгү окүтүү (онлайн

окутуу) баланын жеке инсандык сапаттарынын калыптанышына терс таасир этерин байкап жатабыз. Өз убактынын көп бөлүгүн компьютерде өткөрүү канчалык баланын ден соолугуна кооптуу экенин медицина кызматкерлери тастыкташкан.

Демек, кенже класс окуучуларына компьютерден көп убакыт пайдалануу өмүрүнө коркунуч туудурат. Мугалимдин визуалдык көрүнүшү, анын жандуу сөзү окуу материалы менен таанышууну коштойт.

Мугалим сабак учурунда көрсөтмө куралдардын ар кандай турлөрүн колдонуп, сүрөткө ккомментарий бере алат. Мунун баары окуучуга кызыгуусун жогорулашына, дүйнөнү таанууга активдуу болууга мүмкүндүк берет.

Башталгыч класстын окуучулары физиологиялык жактан өтө активдуу болушун эстен чыгарбоо керек. Ошондуктан, көргөзмө куралдарды тартуу, окуу материалын талкулоо үчүн диалогго кирүү мүмкүнчүлүгү бул курактагы бала үчүн өтө маанилүү. Кенже мектеп окуучусунун элин, жерин жана мекенин сүйүү; дүйнөнү үйрөнүүгө кызыкдар, үй-бүлөөнүн жана коомдун баалуулуктарын урматтоо; маектешип уга алуу; өз пикирин айта алуу ж.б. сыяктуу жеке сапаттарга ээ болушу үчүн жандуу коомдо өнүгүүсу зарыл. Күтүлбөгөн жагдайдан улам мектеп, мугалимдер жана ата-энелер кичинекей окуучуга билим алууга жардам берүүгө аргасыз болушту. Ата-энелер сабактарга жумуш ордун уюштуруу жараянына жоопкерчилик менен мамиле кылышы зарыл.

Бул форматтагы окутуу бала менен ата-энеге стрессиз өтүшү үчүн, адегенде бул жараян кандай болуусу жөнүндө ата-энеде түшүнүк болуусу, мектеп сунуштаган дистанттык окутуунун бардык нюанстары менен тааныш болуусу зарыл. Андыктан ата-эне дистанттык окутууда баланы колдоп жардам берүүсү зарыл. Ал үчүн мындай форматтагы окуу чоң стресс. Окуу процесси балага кубаныч алып келиши керек, ошондо билим натыйжасын көрө алыш мүмкүн. Ата-эне жана окутуучулар окуу процессин ыңгайлуу кылуусу жана техникалык жактан онлайн-окутууга даярдануусу керек. Ата-энелер мугалимден онлайн-окуу жараянында баланы колдоо боюнча кеңеш сурап тыгыз байланышта болуусу зарыл. Окуу натыйжасы дистанттык окуу процессинде жакшы болушу үчүн, мектеп режимин сактоого өзгөчө көңүл буруу зарыл (күндүн кадимки тартибин сактоо маанилүү).

Жыйынтык.

Ата-эне балага онлайн-этикетин үйрөтүүсү зарыл. Ийгиликтерин жазып барууга кеңеш берүүсү зарыл. Аралыктан окутуу процесси башталганда үй-бүлөдө жагымдуу психологиялык чөйрө жаратуу балдардын кызыгуусун, билим алууга болгон шыгын ойготот. Үй-бүлө мүчөлөрүнүн (чоң ата, чоң эне, бир туугандар) бардыгы үй-бүлөдө окуу процессине активдүү катышуусу максатка ылайыктуу. Балдардын мыкты окуусу үчүн сабак даярдоочу атайын бөлмө же орун даярдап, аны стол, стул, жетиштүү жарык (стол лампасы) жана керектелүүчү окуу куралдары менен камсыздоо зарыл. Айрыкча сабак даярдоочу бөлмө санитардык-гигиеналык талапка жооп берип, таза аба болушу шарт. Аралыктан окууга керектүү зарыл техникалык каражаттар: телефон же планшет, ноутбук же компьютер менен мүмкүнчүлүккө жараша камсыздоо керек. Эң башкысы техникалык каражаттардын сапаттуулугуна, балдар үчүн коопсуз экендигине ата-эне маани берүүсү шарт. Бир үй-бүлөдө 3-4 окуучу окугандыктан, онлайн сабактар бир мезгилге туура келип калса, мүмкүн болушунча ар бирине өзүнчө зарыл болгон техникалык каражаттарды алып берүүгө аракеттенүү керек. Үй-бүлөдө аралыктан окуу процесси башталган учурда балдардын “Күн тартибин” жана сабактардын жадыбалын мугалимдер, класс жетекчиси менен макулдашып, түзүп, көрүнүктүү жерге илип жана аларды ошого таянууга үйрөтүү зарыл. Күн тартибинде балдардын сабак даярдоосу, китеп окуусу, эс алуусу, зарылдыкка жараша күндүз жарым саат же бир саат уктоосу, таза абада жүрүүсү, эмгек тарбиясын алуусу ата-энелер тарабынан эске алынышы зарыл. [1]

Телеканалдардан бериле турган телесабактардын бир жумалык, мектеп мугалимдери тарабынан өтүлүүчү онлайн сабактардын, кайтарым байланыштардын ийкемдүү жадыбалын

түзүп, баланын сабак даярдаган бөлмөсүнө илип, ата-эне тарабынан көзөмөл жүргүзүлүшү шарт. Телесабактарды өз убагында көрө албай калган учурда атайын билим берүү порталына, ютуб каналдарына жүктөлгөн сабактар ата-энелердин жардамы менен балдарга камсыздалышы керек. Сабактардын аралыгында дайыма 15 мүнөттүк тыныгууну уюштуруп, таза абага чыгарып, бир туугандары менен кыймылдуу оюндарды ойноого, гимнастика жасоого, эс алууга шарт түзүү максатка ылайыктуу. Айрыкча балдар үчүн гимнастика кан айлануусун жакшыртып, мээнин кабыл алуусу үчүн абдан маанилүү экендигин ата –энелер унутпашы керек. Балдарды жакшы окууга ата-эне ар дайым шыктандырып туруусу зарыл. Мисалы: үй тапшырмаларын жакшы аткарса, жакшы баа алса, ошону белгилеп, сүйүндүрүп, бааларын кагазга жазып илип коюп, үй-бүлө мүчөлөрүнө айтып, шыктандыруу. Ата-эне баласы менен бирге кубанып, эпидемия убактылуу экендигин эскертип, буйруса бул кырдаал таркап кетсе, кадимки жандуу окуу процесси башталарын айтып, эскертип, баланын үмүтүн сактап калышы керек. Айрыкча кайтарым байланышка маани берүү, балдардын китеп окуусун уюштуруу маанилүү.

Урматтуу ата-энелер, балдар телевизор, интернет, телефондон чарчайт, тажайт, ошондуктан сөзсүз алардын столунда тиешелүү предмет боюнча окуу китеби болуп, балдар түштөн кийин, кечинде үй тапшырмасын аткарганда, окуу китеби менен даярдануусуна да шарт түзүү менен аларга дайыма көзөмөл кылуу зарыл.

Жогоруда айтып өткөн бир нече сунуштардан төмөнкүдөй кадамдарды белгилөөгө болот.

1. Жагымдуу чөйрө жаратуу.
2. Бала монитордон тыныгуу алышы керек экенин жана курдаштары менен баарлашуунун маанилүүлүгүн унутпоо керек.
3. Ата-энелер мугалимдер менен тынымсыз байланышта болуусу зарыл.
4. Керектүү каражаттар менен камсыздоо, шарт түзүү.
5. Күн тартибин, балдар менен чогуу пландаштыруу.
6. Балдар үчүн тыныгууну чогуу уюштуруу.
7. Балдарды дайыма шыктандыруу.
8. Телесабак, үй тапшырма, кайтарым байланыш жасоо.
9. Балдарды үйдө жалгыз калтырбоо.

Балдарды моралдык жактан колдоп, эч качан өзү жалгыз калуусуна жол бербөө керек. Мүмкүн болсо балдарды өзүн жалгыз үйдө калтырып кетпегенге аракеттенүү зарыл. Аларды классташтары менен, бир туугандары менен, кошуна балдары менен телефон аркылуу, же мүмкүнчүлүк болушунча коопсуздук эрежелерди сактап, байланышына шарт түзүп берүү керек. Ата-эне жана окуучу класс жетекчи менен дайыма байланышып туруусу да жакшы натыйжа берет. Окуучунун өзүнүн классташтары менен байланышып, тапшырмаларды тактап, ой бөлүшүп турушу да өзгөчө мааниге ээ.

Мектепте айрым класстар реалдуу режимде окууга келе турган болсо, ата-энелер балдарына керектелүүчү шарттарды түзүп берүүсү шарт. Керектүү гигиеналык каражаттар менен камсыз кылуу керек. Ар күнү ата-энелер балдарын мектепке алып келгенде, класс жетекчисине ден соолугу жөнүндө айтып: баланын дене табын өлчөп, жакшы болсо, тапшырып кетүүсү керек. Эгерде баланын дене табы жогору болсо, ал күнү мектепке алып келбөө шарт.

Адабияттардын тизмеси:

1. Д.А.Жолдошбаев, А.Ж.Кудуев. Конфликттик көйгөйлөрдө педагогикалык чебердик. Ош, 2019-ж.
2. М.Р.Рахимова, Т.В.Панкова, А.Т.Калдыбаева Педагогикалык ойлордун жана билим берүүнүн тарыхы. Бишкек, 2009-ж.
3. К.Миңбаев, А.Закиров. Психология., Ош, 2010-ж.
4. З.С.Абдураимова. Баланы мектепке окууга даярдоодо үй-бүлөнүн ролу. Ош. 2000-ж.
5. А.Исаев Педагогика. Ош, 2017-ж.

6. И.Подласый. Педагогика., Москва, 2000г.
7. Л.В.Мардахаев. Социальная педагогика. Москва, 2006г.
8. И.Ф.Харламов. Педагогика. Москва, 1990г.
9. Т.А.Ильина. Педагогика. Москва, 1994г.
10. В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, и др. Педагогика. Москва, 2000г.
11. Общая психология Под редакцией проф. А.В.Петровского. 1977.

УДК 37.011

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫН КЫЗМАТТАШТЫК ПАДГОГИКАСЫНЫН НЕГИЗИНДЕ ЭКОНОМИКАЛЫК ТАРБИЯЛООНУН МЕХАНИЗМДЕРИ

Абиева Юлдуз Б. Сыдыков атындагы КӨЭУ, ага окутуучу
yulduz_abieva@br.ru

Аннотация

Бул макала мектеп окуучуларына билим берүүдө кызматташтык педагогиканын ролун чагылдырган. Ошондой эле дүйнөлүк масштапда кызматташтык педагогикасы кандай даражада экономикалык тарбияга таасир этүү көйгөйлөрү талдоого алынган жана ага өзгөчө басым жасалган. Башталгыч класстын окуучуларын экономикалык жактан тарбиялоо татаал болгондугуна байланыштуу бул чөйрөө ийгиликтерге жетишүүдө экономикалык билим жана каржы ресурстарынын абалы ээлеп турган орду каралып, экономикалык тарбиянын механизмдери иштелип чыккан. Изилдөөнүн предмети –башталгыч класстын окуучуларын тарбиялоодо кызматташтык педагогикасынын негизиндетарбиялоонун методикасы. Илимий макаланын максаты – башталыгч класстын окуучуларын экономикалык жактан тарбиялоонун механизмдерин иштеп чыгуу жана окуу процессине жайылтуу. Тарбиялоо процессинде окуучулар менен кайтарым байланыштарды ишке ашырууда салыштыруу методдору, фактыларды анализдөө, маалыматтар менен иштөө методдору колдонулган. Жыйынтыгында орто мектептин окуучуларына экономикалык тарбия берүүнүн механизми иштелип чыкты. Илимий макаладан алынган натыйжаларды орто мектептин башталгыч класстарынын окууларын тарбиялоо процессинде колдонууга болот.

МЕХАНИЗМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ НА ОСНОВЕ СОТРУДНИЧЕСКОЙ ПЕДАГОГИКИ УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация

В данной статье отражается роль сотруднической педагогики в обучении школьников. Также были проанализированы и сделан особый акцент на проблемы влияния сотруднической педагогики на экономическое воспитание в глобальном масштабе. В связи со сложностью экономического воспитанияучеников начальных классов была рассмотрена роль экономического образования и финансовых ресурсов в достижении успеха в этой области, а также разработаны механизмы экономического воспитания. Предмет исследования - методика воспитания младших школьников на основе сотруднической педагогики. Цель научной статьи - разработать механизмы экономического воспитания

учеников начальных классов и внедрить их в учебный процесс. В процессе обучения использовались методы сравнения, анализа фактов, обработки данных при реализации обратной связи с учениками. Результаты научной статьи могут быть использованы в процессе воспитания учеников начальных классов.

MECHANISMS OF ECONOMIC EDUCATION ON THE BASIS OF COLLECTIVE PEDAGOGY OF STUDENTS OF EARLY CLASSES

Resume

This article reflects the role of collaborative pedagogy in teaching schoolchildren. They also analyzed and made a special emphasis on the problems of the influence of collaborative pedagogy on economic education on a global scale. In connection with the complexity of the economic education of primary school students, the role of economic education and financial resources in achieving success in this area was considered, and mechanisms of economic education were developed. The subject of the research is the methodology of educating primary schoolchildren on the basis of collaborative pedagogy. The purpose of the scientific article is to develop mechanisms for the economic education of primary school students and introduce them into the educational process. In the learning process, methods of comparison, analysis of facts, data processing were used when implementing feedback from students. The results of the scientific article can be used in the process of educating primary school students.

Ачкыч сөздөр:механизм, экономикалык тарбия, каржы, технология, кызматташтык, мотивация, тарбиялоо, билим берүү.

Ключевые слова:механизм, экономическое воспитание, финансы, технология, сотрудничество, мотивация, воспитание, образование.

Keywords:mechanism, economic education, finance, technology, cooperation, motivation, upbringing, education.

Эл аралык уюмдар жана дүйнөнүн көпчүлүк өлкөлөрү тарабынан билимберүү туруктуу өнүгүүнүн негизги күчү деп кабыл алынган.Ошондойэле биздин мамлекетте дагы 2023-жылга чейин билим берүүнүн жаңы концепциясы "окутуунун сапатын баалоо процессин жана инструменттерин өркүндөтүү, механизмдерди ишке ашыруу натыйжаларын практикага жайылтуу" кечиктирилгис милдет катары белгиленген [3]. Айрыкча, кызматташтык педагогиканын негизинде билим сапатын долбоорлоо, окуу диалогунун негизинде билим берүү процессин индивидуалдаштыруу, кызматташтык окутуунун технологияларын иштеп чыгуу жана практикада колдонуу боюнча методикалык системаны өркүндөтүүгө өзгөчө көңүл бурулууда.

Дүйнөдөгү кызматташтык педагогиканын негизинде экономикалык тарбиянын сапатын жогорулатуу боюнча ишке ашырылып жаткан илимий изилдөөлөрдөокуу-тарбия процессинин натыйжалуулугуна өзгөчө көңүл бурулуп, кызматташтык педагогиканын негизинде жеке инсандык мамилеге негизделген окутуунун моделдерин иштеп чыгуу зарылдыгы баса белгиленди. Азыркы күндө кызматташтыкпедагогиканын негизинде билим берүү жана тарбиялоонун сапатын жогорулатуунун методикалык шарттарын аныкташтырып, кызматташып окутуунун концептуалдык идеяларын практика жүзүндө ишке ашыруу боюнча илимий негизделген сунуштарды иштеп чыгууга өзгөчө көңүл бурулууда. Ошол эле учурда тарбиялоонун технологияларын иштеп чыгуу, үй-бүлө, мектептин интеграциясын камсыз кылуучу педагогикалык механизмдерди өркүндөтүү чоң мааниге ээ.

Өндүрүш коомдун өнүгүшүн камсыз кылуу, калктын жыргалчылыгын жогорулатууга кызмат кылуу, жарандардын экономикалык аң-сезимин жана маданиятын тарбиялоо, алардын ортосунда өндүрүштүк атаандаштыкты түзүү аркылуу камсыздалат.Эркин атаандаштык коомдун мүчөлөрүн базар тарбиясынын шартында өзгөчө активдүүлүктү, ички потенциалды көрсөтө билүүнү талап кылат. Атаандаштык болсо калктын, айрыкча өз алдынча жашоого кадам таштап жаткан жаштардын социалдык-экономикалык тарбиясын кандай дэңгээлде уюштурууга даяр эукндигин билдирет.Демек, жалпы орто билим берүүчү

мектептеринде башталгыч класстын окуучуларын кызматташтык педагогиканын негизинде экономикалык жактан тарбиялоодо натыйжалуу даярдоого олуттуу көңүл буруу максатка ылайыктуу.

Башталгыч класстын окуучуларын экономикалык жактан тарбиялоо татаал жана көп тепкичтүү процесс болуп эсептелинет. Ошол себептен жашы жеткен инсан тарабынан экономикалык тарбиясынын ийгиликтүү уюштурулуусу ал тарабынан өздөштүрүлгөн экономикалык, каржы билим жээ каржы каражаттын жетиштүү экендиги менен белгиленбейт. Мында эң маанилүү болуп инсандын экономикалык түшүнүккө, экономикалык тарбиясын мааниси жактан толук элестетүүлөгө ээ болуунун негизинде пландаштырып, иштеп чыгаруу жана башкарууга тиешелеүү практикалык көндүмдөргө ээ болуусу эсептелинет [4].

Ар бир үй-бүлө кылымдар бою балдарына үй-бүлөлүк чарба (жер жана көмөкчү дыйканчылыкты) жүрүтүү, үй-бүлөлүк бюджетти түзүп алуу, үй-бүлөлүк эмгекти бөлүштүрүү жолго коюу, салыктарды төлөө, күн сайын соода кылуу, тамак-аш жана күнүмдүк кийимдерди сактоо, бут кийим (оңдоо), турак жай куруу, учурдагы жана капиталдык оңдоо, үй (ашкана) жабдуулары жана буюмдардын жарактуулугун камсыздоо, эмгек жана окутуу куралдарына позитивдүү мамиледе болуу, соода тарбиясын уюштуруу, ошондой эле ар бир кесиптин сырларын өздөштүрүүнүн жолунда теориялык жана практикалык тарбияны камсыз кылынып келген.

Эгер уул балдар 9-12 жашта болсо, соода, кол өнөрчүлүк,багбанчылык жана дыйканчылык менен түздөн-түз алектенген болсо, ошол эле курактагы кыздар чоң энелердин, энелердин жана эже-сиңдилердин жардамы менен ашпозчулуктун, тигүүчүлүктүн, үй тиричиликтин, белгилүү бир кесиптердин (сайма, зергерчилик, саймачылык, тигүүчүлүк, токуучулук) сырларын өздөштүрүлүшүнө көңүл бурулган[2].

Экономикалык багытта үй-бүлөлүк тарбияны уюштурууда балдар акчаны, байлыктын, молчулуктун, бийликтин символу катары кабыл албагандай кылып кабыл албашы керек. Тескерисинче, акча, бардык материалдык байлыктар сыяктуу эле, адамдардын эмгегинин жемиши, үзүрлүү, ийгиликтүү иштин натыйжасы болсун. Ошондой эле, бардык материалдык буюмдарга салыштырмалуу этият менен мамиледе болсо, акча каражаттарын каржылоого дагы ошондой эле дэңгээлде жоопту болот. Аны ишке ашырууда башталгыч класстын мугалими анализ жана синтез ыкмаларына терең көңүл буруусу зарыл. Мугалим анализ жана синтез ыкмасынын маңызын ачып берүү менен, аларды пайдалануунун жолун түшүндүрүү оң жыйынтыктарды берет[5].

Ата-энелердин же чоң ата, чоң энелердин жеке же башка адамдардын турмуштук тажрыйбаларына таянып, ак ниет эмгек менен гана акча табууга болору жөнүндөгү кеңештери балдарда эмгек жашоо зарылдыгы жана шарты деген түшүнүктөрдү жаратуу менен акчаны үнөмдөп иштетүү түшүнүктөрү калыптанат. Мындан тышкары, келечекте чоң суммадагы акча тапса дагы, токтоолуктуулук менен мамиледе болууну үйрөнөт.

Башталгыч класстын окуучуларына экономикалык жактан тарбиялоодо аларды керектөөчү катары болушунча көбүрөөк акча табууга жана тапкан кирешесин туура сарптоого үйрөтүү маанилүү. Бул үчүн аларда көбүрөөк киреше табууга мүмкүнчүлүк бере турган көндүмдөрдү өркүндөтүүгө көңүл бурушу керек[1]. Ушуга байланыштуу, алардын белгилүү бир кесип же кесип боюнча эмгекти жана кесиптик ишмердүүлүктү уюштуруу жөндөмүнө ээ болушун камсыз кылуу, ошондой эле башталгыч класстын окуучуларында материалдык ресурстарды пайдаланууга жана пайдаланууга сарамжалдуу мамиле жасоо жөнүндө чечим кабыл алуу максатка ылайыктуу.

Ошентип, башталгыч класстын окуучуларына экономикалык билим берүү татаал, көп баскычтуу педагогикалык процесс болуп эсептелинет. Экономикалык билим, үй-бүлөлүк бизнес же мектептеги бизнес долбоорлорго активдүү катышуу, эмгек жана өндүрүштүк көндүмдөр, ошондой эле экономикалык компетенттүүлүк сапаттарына (айкын максатка жана

иш-аракеттер планына ээ болуу, демилгелүүлүк, ишкердик, чыгармачылык, экономикалык маселелердеги кырдаалды так баалоо , ар кандай экономикалык кырдаалдарда акылга сыярлык чечим кабыл алуу, атаандаштыкка жөндөмдүүлүк, ийгиликсиздиктен чөкпөө, тобокелчиликке даяр болуу ж.б.) ээ болуу башталгыч класстын окуучуларын экономикалык тарбиясын аныктайт. Башталгыч класстын окуучуларына экономикалык тарбиясына багытталган педагогикалык процессти уюштуруучулук жана методикалык жактан туура, натыйжалуу ишке ашыруу артыкчылыктуу принциптердин тандоосуна байланыштуу.

Башталгыч класстын окуучуларын класстан жана мектептен тышкары экономикалык кызматташтыкка даярдоо механизми

1-вариант	2-вариант
1. "Мектептин ишкер окуучуларынын тобун" түзүү (же үй-бүлөлүк бизнес жолго коюу). 2. Соода дүкөндөрү менен келишимге ээ болуу. 3.Продукцияны соода дүкөндөргө жеткирүү. 4. Продукцияны реализация кылуу	1. “Мектептин жаш ишекрлери тобун” түзүү (же үй-бүлөлүк бизнес жолго коюу). 2. Мектеп жаранкесин уюштуруу. 3. Жарманкеде продукцияларды реализация кылуу.

Механизм өтө жөнөкөй болгону менен, аны ишке ашыруу кыйла татаал процесс, бул үчүн алгач негизделген бизнес-планды (бизнес-долбоор же стартап - башталгыч бизнес-план) даярдоо керек.

Ар кандай мезгилдерде дагы, адам жашоосунун маанилүү компоненти, базар экономикасынын негизги шарты болгон чарбалык ишти туура, натыйжалуу уюштуруу социалдык билим берүүнүн өзүнчө багыты катары каралып келген. Изилдөөнүн жүрүшүндө, башталгыч класстын окуучуларын экономикалык жатан тарбиялоо педагогикалык, психологиялык жана экономикалык мотивацияга тиешелүү адабияттарды окуп үйрөнүү, андагы айтылган идеяларды талдоо, тиешелүү жаш курагындагы инсандардын ишмердүүлүгүн байкоо аркылуу татаал болгон башталгыч классттын окуучуларын экономикалык тарбиялоо төмөндөгүбаскычтарда болуп өтөт деген жыйынтык чыгарууга болот:

1) диагностикалоо баскычы – анкеталык сурамжылоо, баарлашуу, байкоо, көндүмдөрдүн, көндүмдөрдү өздөштүрүүнүн кызыкчылыктарын жана муктаждыктарын аныктоо, анкеталарды, интервьюларды, байкоонун жардамында башталгыч класстын окуучулары тарабынан экономикалык тарбиянын социалдык, индивидуал маанисинин бааланышы, экономикалык билим, жөндөм, көндүмдөрүн өздөштүрүүгө болгон кызыгуу жана керектөөлөр бар экендигин аныктоо;

2) адаптациялоо баскычы - практикалык тапшырмаларды жана дидактикалык оюндарды (кроссворд, анаграмма, ресбус) колдонуп, башталгыч класстын окуучуларынын аң-сезимине теориялык экономикалык тарбияны сиңирүү аркылуу башталгыч класстын окуучуларын практикалык экономикалык иш-аракеттердин процессине даярдоо;

3) практикалык-практикалык этап - ролду жана ишкердик оюн мүнөзүн чагылдырган "Экономикалык стартап", "Мектептин бизнес моделин" түзүү, окуучуларды үй-бүлөлүк бизнеске катышуусун изилдөө, интерактивдүү методдорго негизделген тапшырмаларды колдонуу менен өспүрүмдөрдүн экономикалык ишмердүүлүгүн уюштуруу, жөндөм, көндүмдөрдүкалыптандыруу;

4) контролдоо жана баалоо баскычы - "Экономикалык стартап" жана "Мектеп бизнес моделинин" практикалык натыйжаларына ылайык, башталгыч класстын окуучулары тарабынан экономикалык тарбияны практикада колдоно билүүгө тиешелелүүжөндөмдөрүнүн жана көндүмдөрүн өнүккөндүк деңгээлин баалоо;

5) рефлексивдүү баскыч - башталгыч класстын окуучуларынын экономикалык тарбиялангандык деңгээлин өз алдынча баалоо көндүмдөрүн өркүндөтүү; алар тарабынан рефлексивдүү баалоонун ырааттуу жолго коюлуусуна жетишүү.

Бул баскычтар милдеттүү жана ыктыярдуу болуп, окутуу процессин, класстан жана класстан тышкаркы иштерди камтыйт. Ар бир баскычта жергиликтүү шарттарга жана улуттук-экономикалык баалуулуктарга таянуусуу башталгыч класстын окуучулары тарабынан өздөштүрүлүп жатканбилим, билгичтиктерди жана жөндөмдөрдү бекемдөөнүкамсыз кылат.

Жалпы орто билим берүүчү мектептерде башталгыч класстын окуучуларынын курагына, физиологиялык жана психологиялык өзгөчөлүктөрүнө, ошондой эле жеке руханий жана адеп-ахлактык сапаттарына таянуу алардын арасында экономикалык тарбияны натыйжалуу жайылтууга мүмкүндүк берет. Мында практика жүзүндө ишке ашырылуусун талап кылуучу милдеттерди алардын маанисине көрө белгилүү бир баскычтарда чечилүүсү педагогикалык ишмердүүлүктү ырааттуу жана системалуу уюштурууну камсыз кылат.

Башталгыч класстын окуучуларын класста жана мектептен тышкары экономикалык тарбияны уюштурууга даярдоодо негизги багыттар, натыйжалуу педагогикалык ыкма, артыкчылыктарды туура тандоо менен бирге когнитивдик негиз катары аныкталган багыт, педагогикалык ыкма, приоритеттүү принцип изилдөөнүн методологиялык жана эмпирикалык негизин түзөт. Башталгыч класстын окуучуларына экономикалык жактан тарбиялоого багытталган педагогикалык иш-аракет белгилүү бир мазмунга ээ.

Жыйынтыктар:

1. Башталгыч класстын окуучуларын класстан жана мектептен тышкары экономикалык кызматташтыкка даярдоо механизми иштелип чыкты.
2. Иштелип чыккан механизм экономикалык билим, бизнес долбоорлорго активдүү катышуу, эмгек жана өндүрүштүк көндүмдөр, ошондой эле экономикалык компетенттүүлүк сапаттарына ээ болуу менен бирге башталгыч класстын окуучуларын экономикалык тарбиясын аныктайтоого мүмкүндүк берет.

Адабияттар

1. Asqarov O.M. The role of games in the process of upbringing school children Iranian [Текст] / Journal of Language Teaching Research (Scopus) 9(16),Nov,2020. P. 358-370.
2. Набиев Г.А. Ўспирин-ўқувчиларни иқтисодий муносабатларни ташкил этишга тайёрлашнинг инновацион технологиялари (синфдан ташқари ишлар мисолида) [Текс]: автореф. дис. ... канд. пед.наук: 13.00.01 / Г.А.Набиев. Ташкент, 2019. - 32 б.
3. Концепция развития инклюзивного образования в Кыргызской Республике на 2019-2023 годы. ПостановлениеПравительства Кыргызской Республикиот 19 июля 2019 года № 360.
4. Худойқулов Х.Ж. Бошланғич синф ўқувчиларида иқтисодий тарбияга оид тушунчаларни шакллантиришнинг назарий ва амалий асослари Текс]: автореф. дис. ... канд. пед.наук: 13.00.01 / Х.Ж. Худойқулов. Ташкент, 2005. - 28 б.
5. Эмилбекова Д.А., Зулушова А.Т., Хаитов Ш.К., Манасов Н.А. Илимий Түшүнүктөрдү Системалуу Өздөштүрүүдөгү Болочок Мугалимдердин Компетенттүүлүгү [Текст] / Д.А. Эмильбекова, А.Т.Зулушова, Ш.К.Хаитов, Н.А.Манасов // Наука. Образование. Техника. Кырг.-Узб. ун-т 2020. № 3 (69). С. 76-81.